

UKRAЇНА і СВІТ

ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, МИСТЕЦТВО І ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ

Його Святість Вселенський Архиєрей Папа Пій XII
приймає поклін українців, що Його складає
Преосвященніший Єпископ Кир Іван Бучко

З М І С Т:

І. Сапіга — В Блакитне	стр. 3
Г. Гессе — Облога Кремни	стр. 7
М. Орест — В непогоду	стр. 10
Л. Лиман — Поети	стр. 10
Яр Славутич — З книги «Оаза»	стр. 10
З недрукованих поезій Миколи Зерова	стр. 11
В. Державин — Дух і Джерело кийвського неокласицизму	стр. 12
Проф. д-р М. Міллер — Новий напис з Танаїсу	стр. 19
Проф. О. Юрченко — Мілітарна сила новітнього московського імперіялізму	стр. 22
Оскар Вайлд	стр. 25

diasporiana.org.ua

Зошит четвертий

В БЛАКИТНЕ (репортаж)

Мотто: ... І молимося за тих, які перебувають далеко від своєї Батьківщини, в нужді й грі.» Папа Пій XII

Після довшого сидіння по таборах ДП в Німеччині як приємно пуститися в першу подорож по Європі!

Першою прикордонною станцією був для нас Куфштайн, що лежить по австрійському боці. Куфштайн — перлина Тиролю, що красою своєї природи притягає до себе багатьох туристів.

Наш потяг стояв напроти бункра — свідка останньої війни. Прикордонна контроля не носила прикрого посмаку підозри і відбувалася навіть весело. Службовці були дуже чемні і охочо вділяли всіляких інформацій.

Нарешті прикордонні формальності закінчено, і наш потяг рушає в напрямку на Інсбрук. По дорозі бачимо церкви з високими дзвіницями, подібними до наших дзвіниць у Карпатах. Генеральний вікарій о. Петро Голинський доводить, що форми тирольських дзвіниць походять від слов'ян, які перебували тут за часів аварів. Слов'яни залишили тут свою архітектуру і почасти свої форми побуту і характер. В околицях Інсбруку мешканці говорять один одному „ти“, співають і охочо танцюють. Тирольці за малим винятком католики, словоохочі і гостинні. Трактують нас австрійськими цигарками „Донав“.

Потяг наш швидко зближається до Інсбруку, де до нашого переділу входить кілька швайцарців і в тому числі — відомий різьбар по дереву і мистець-маляр Бюсер Більдгауен з Сан Галлен. Виявилось, що всі його компаньйони є мистці-малюки і що вони їдуть до Венеції, щоб побачити кольори півдня. На мого здивування, що мистці не знаходять кольорів у Швайцарії, дістаю відповідь, що в Швайцарії є лише один колір — зелений.

Потяг біжить далі на південь, в блакитне, а позаду залишається казкова Фрау Гютт зі снігом покритою вершиною.

В коридорі вагону навіязується розмова з інженером-жидом. Він їде до Венеції, а звідти до Ізраеля. Українців не любить, але признає нам право на самостійність. Багато каже про незграбність жидів в Ізраелі. Думка людей, що жида — добрі організатори, добрі купці і господарники, не відповідає правді, — говорить він. Ізраель довів, що жида нездатні в своїй країні і серед своїх людей нічого впорядкувати. Ізраель переживає господарчі труднощі, інфляцію, безробіття, має політичне розбиття і непокої. Лише в чужонаціональному середовищі жида вибиваються своїми здібностями. Призвичаєні до легких заробітків, провадив далі інженер, жида показали повни-

ми нездарамі в своїй власній державі. Жидівський націоналізм в умовах державности не виправдав себе.

Перед Бреннером всіла до нашого переділу жінка, яку ми спочатку взяли за німкеню, але нам заявила, що вона ані німкеня, ані італійка, вона латинишка (лядинка) і в однаковій мірі не любить німців і італійців. Мова їх має більше спільного з латиною, ніж з італійською мовою. Мешкають латиниші (лядинці) в Нідерталі і Пустерталі. В Бреннері прикордонна італійська служба в барвних мундурах звернула спеціальну увагу на нашу нову знайому, опитала її і перевела в її валізці докладну ревізію — тоді як нас навіть не запитано, що веземо. Антипатія була, очевидно, взаємною.

Тут уже можна було купити добре італійське вино „к'янті“.

Падую, Феррару і Болонью проїхали вночі. Близько сьомої рано наблизилися до Риму. На полях уже видно оливкові дерева і виноградну лозу, а в далечині на горбах виринають кипарисові гаї.

Восьма година ранку. Потяг вбігає на головний двірець Риму — Рома Терміні. Збудований уже по останній війні, двірець вражає легкістю своєї конструкції, гармонією ліній і величністю свого огрому.

Зустрічають нас знайомі і розвозять по заздалегідь замовлених квартирах. Готелі в Римі шалено дорогі, а головне з нагоди Святого Року, переповнені.

На подвір'ї дому, де мене закваторовано, ростуть мандаринові дерева і каки (овочі яких дуже смачні), цвітуть олеандри. На протилежній стороні вулиці починається Палатин, де пінії сплелися з високими, в небо врослими кипарисами... Символ вічності смерті і безсмертності життя...

Вночі освітлена сторона Колізею, що знаходився трохи вбік від моєї квартири, являла собою просто фантастичне видовище. А проте мені згадалася перемога Тіта над жидами і тисячі жидівських повстанців, що полягли — не в боях, а при будові Колізею — краси античного Риму.

Вівторок 20 Вересня 1950-го Святого Року залишиться незабутнім на все моє життя. Цього дня українські паломники-католики, а також ми, православні, мали аудієнцію у Папи в храмі св. Петра.

Коло години п'ятої пополудні українські паломники зібралися з національними прапорами і транспарентами на площі св. Петра. На транспарентах стояв напис „Україні ін езіліо“ — українці на вигнанні. Похід очолював хрест — знамя

тріумфу і перемоги. Всі присутні на площі св. Петра інші народи вітали нашу делегацію оплесками.

В храмі нас приміщено на найліпшому місці — трибуні св. Лонгіна, проти трону Папи. Кілька хвилин перед шостою велетенська святиня заблищала тисячами світел. Нагло чуємо від сторони головного входу оплески і вигуки: „Хай живе Папа”.

В оточенні достойників Ватикану, почту і своєї гвардії, несений на покритій пурпуром лектиці,

висницькому большевизмові і видав енцикліку про негайну потребу в світі соціальних реформ.

Впродовж трьох десятиліть свого існування большевизм виріс на грізну потугу, що змагає до знищення всіх духових і моральних цінностей, всіх соціально-політичних здобутків вільного світу і прагне перетворити його на велетенський концентраційний табір. Ми, українці, краще, ніж інші народи, знаємо, що цьому фатальному скріпленню большевизму великою мірою сприяла і до-

Папа Пій XII благословить українських паломників, що зібрались на трибуні у базиліці св. Петра в Римі. На таблицях напис в італійській мові «Українці на вигнанні».

появляється **ВСЕЛЕНСКИЙ АРХИСРЕЙ** — Понтифекс Максимус Папа ПІЙ XII. Перед Ним встають кардинали та єпископи, що прийшли раніш до храму і сиділи перед Його тронем. Вся церква наповнилася безконечними оплесками та окликами в різних мовах. А було в ній тоді до 60.000 паломників.

Папа, весь у білому, з лагідною усмішкою, благословив вірних. Перед незалежним від доларів, фунтів і рублів Володарем сердець людських, авторитет якого спирається не на багнети та атомбомби, а лише на Віру і Любов, похилилися в покорі всі прапори і всі в святині зібрані. Цей величний церемоніал, що від віків був маніфестацією християнства і його високих духових ідеалів, справив на мене невимовно глибоке враження.

Сьогодні приїждять до Риму ті, що шукають Правди і що хочуть протиставитись злу і ті, що шукають мира для всіх людей всього світу. Бо сьогодні духовим центром, що протиставиться злу в усіх його проявах, є Ватикан. Папа Пій XII проголосив безкомпромісову боротьбу людона-

помогла політика західних держав, — політика, диктована не вищими моральними принципами, а низькими кон'юнктурними міркуваннями. Одні держави визнавали большевиків де факто, інші — де юре, робили з ними торговельні інтереси, пактували з червоним дияволом — а диявол, посміхаючися з короткозорості і сліпоти тих, кого він ненавидів, могутнішав рік-у-рік. І тільки Рим, стоячи на сторожі Вічної Правди, виходячи з принципів абсолютного Блага, розгадавши без остачі внутрішню суть большевизму, посів щодо нього безапеляційно негативну позицію, починаючи від самої жовтневої революції 1917 року.

Ні, зовсім не є кінечне бути католиком, щоби належно оцінити цю святу непримиренність до світового зла. Для цього треба лише мати вглядливі очі, незамутнене серце, неупереджений розум.

Святитель Римський засів на троні і звернувся до всіх паломників з промовою, в якій не забув і про нас, українців, підкресливши наші терпіння і терпіння нашого краю. Після цього Папа зій-

шов з трону, щоби привітатися з кардиналами, єпископами і вірними.

Особливо сердечне було вітання з Преосвященнішим Кир Іваном Бучком.

Преосвященний Єпископ Іван Бучко присвятив себе церкві і українському народові. Він є справжнім амбасадором української справи в католицькому світі. Це дуже працьовита і скромна людина, єдиною турботою якої є — повторю щезає — церква і українські люди. Кожен страждений знайде в Преосвященнішого Кир Івана Бучка і тепле слово і поміч.

Авдієнція у Святителя Римського тривала рівно годину. Папа ще раз був обнесений в лектиці по храму. Після цього Володар сердець людських, всіма люблений і всіх люблячий, покинув святиню.

Наступного дня були ми присутні на урочистій архиєрейській богослужбі в базиліці Марії Діви (Маріє Маджоре). Богослужбу відправляв Преосвященніший Кир Іван Бучко в асисті оо. генеральних вікаріїв і канцлерів. Гонори повнила папська гвардія. По богослужбі всі ми рушили походом до базиліки св. Івана з Лятерану. Пополудні оглянули базиліку св. Павла та інші святі місця.

22 вересня були ми в катакомбах Сан Калісто. де, завдяки українським греко-католицьким богословам та священникам, змогли оглянути пам'ятки по перших християнах. В катакомбах досить часто можна побачити малюнок риби. Грецьку її назву „іхтис” вживано як скорочення слів: „Ісус Христос, Син Божий, Спаситель”. Бувши переслідувані поганами, перші християни опізнавали своїх братів по знаку риби. Ми весь час відчували, що ходимо по місцях, политих святою кров'ю праведників.

23 вересня українські паломники були прийняті головою Центрального Комітету Святого Року і заступником кардинала Тіссерана — монсиньором де Валері.

Монсиньорові де Валері були вручені для передачі Святителю Римському Папі Пію XII чудової української роботи ваза, таріль і вишивка, дар за опіку Папи над православними українцями, що виявилася в присилці для православних українців великої кількості ашурансів до ЗДА. в обороні православних українців і нашої дивізії від примусової репатріації, — дар, який мав символізувати бажаність відновлення поєднання православія з Апостольським Престолом... Дар цей передав від православних українців, котрі відчували на собі опіку Ватикану, я, яко голова УЦДК і Організаційного Комітету ЦПUE на Бритійську зону. (Щоби не ширилося баламутство, мушу сказати, що скликаний Організаційним Комітетом ЦПUE з'їзд делегатів Бритійської зони дня 16 жовтня 1950 року в Ганновері, після заслухання могой детального доповіді про Рим і вручений мною від православних — Батькові усіх Християн Папі Пію XII дар, ухвалив одноголосно винести мені подяку. На з'їзді було багато православних.)

Не йдеться ні нам, ні Римові про перехід

українців-православних на католицтво чи то греко-католицтво — цей момент ми повинні наголосити з особливим притиском. Наші догмати і наш обряд мають лишитися і далі при нас. Ідеться про те, щоб ми, православні українці, признали і ствердили декларативно те, що фактично вже від віків існує: **ЩО ПАПА РИМСЬКИЙ Є ОТЦЕМ УСІХ ХРИСТІЯН У СВІТІ І НАЙВИЩИМ АВТОРИТЕТОМ ДЛЯ НИХ.**

Мусимо бути мужніми і сказати собі щиро, що наша іздревле благочестива віра православна тепер занепадає. Там за залізною завісою ієрархи православія є зненавиджені за те, що стали на послуги комунізму. Після звільнення Батьківщини від окупанта тяжко є думати, що там багато побажає повернутися до православія. Обов'язком нас, тут перебуваючих, є відновити православіє, влити до нього творчий дух. А цей творчий дух перебуває сьогодні в Вічному Місті, витаючи в серці чергового наступника апостола Петра.

Царгород не хоче нас признати. Патріярх Ате-нагорас взагалі легковажить слов'янські православні церкви, а нашу українську — чи не найбільше. Ми ніколи не мали і не маємо в Патріяршій Раді свого українського єпископа. Весь час творити нові церкви нам, православним українцям, не слід уже хоча б тому, що це було б лише на руку нашим ворогам, а Москві в першу чергу. Віруюча православна наша інтелігенція повинна не консолідацією церков займатися (бо то виглядає як бажання обернути церкву в політичну партію) а уклінно просити наших православних єрархів вдатися до Вселенського Архиєрея в Римі з проханням, щоб Він прийняв нашу православну Церкву і очолив її, як це було вже в давнину.

Віriamo в щирість слів, написаних в різдвяному посланні Митрополита Української Автокефальної Православної Церкви, Високопреосвященнішого Полікарпа: „... молю Царя Небесного, що „злюдьми пожив”, аби збереженні були ми всі в Його небесній опіці та скріпилися взаємною любовію, щоб нам ЄДИНИМИ УСТАМИ і ЄДИНИМ СЕРЦЕМ славити і хвалити Пречесне і Величне ім'я Його”.

Скільки існує неправильних уявлень щодо історії взаємин між Римом і українським православієм! Як багато позитивних фактів лежить у тіні! А, з другого боку, деяким драстичним фактам дається невірне наświetлення як з нашої так рівнож і з католицької сторони. Католики прибули, що наша свята православна Церква ніколи не поривала єднання з Вселенською Церквою, котре єднання підписав наш митрополит в Фльоренції в 1439 р. Лише на шляху свого мандрування Церква наша віддалилася від того єднання і заблукала в хаші московсько-візантійського „мракобесія”. Це не вина Церкви — вина тогочасних обставин. Тепер прийшов час направити це.

Мусимо бути чесні з собою і сказати, що історичною правдою є те, що папи ніколи не ставилися до православія негативно. Вони, папи, —

поблагословили діяльність св. Кирила і Methodія, цих великих творців духового обличчя слов'янського світу. Про ставлення Риму до української державности красномовно свідчить — надання папою Іннокентієм IV королівської корони князеві Данилові. Тільки Польща несе відповідальність за давні кривди, спричинені нам унією, бо саме вона викривила суть і дух унії зробивши тоді з неї знаряддя власних державних інтересів і пішовши проти вказівок тогочасних пап. І далі — пересічний український інтелігент ладен багато чого недобачати в ставленні Візантії до нас. А незаперечним історичним фактом є те, що Візантія використовувала українське православ'я як ставку в інтересах своєї політичної гри, чим і пояснюється тимчасове, але фатальне, для долі української церкви перенесення київської митрополії до Володимира Суздальського.

Крім історичної правди є ще правда дієва — правда сьогоднішнього дня. Ця правда каже нам відкинути всі набуті нами в бігу співжиття нашого з Москвою нездорові амбіції, стати об'єктивними і піти там, де вперше світло Науки Христа засвітило людям.

Лише під високою рукою Голови існуючої від віків Вселенської Церкви відновиться наше святе православ'я і стане могутнім стимулом загального нашого національно-духового поєднання та відродження, що допоможе нам перемогти ворогів Добра, що пориватиме нас до великих діл. І буде наше православ'я знову таким, яким воно було за часів Володимира Святого, Ярослава Мудрого і наших славних гетьманів.

В часі, коли цілий світ прагне поєднання, коли Європа думає про єдину європейську армію і фактично приступає до її творення, — немає місця для слабоньких, роз'єднаних. Перед православними українцями зараз стеляться тільки два шляхи: або з Москвою проти Риму, або ж з Ри-

мом проти світового зла. Іншого шляху немає і не буде.

Хай же Святий 1950-й Рік покладе початок новій, духово плідотворчій добі у взаєминах між Папським Престолом і Українською Православною Церквою... Хай же запанує серед нас православних синівська любов до Заступника Христа на Землі...

Чарівні дні нашого перебування в Вічному місті скінчилися, — і як нелегко було його покидати. До того ще доходила свідомість, що еластично не побачив ватиканської бібліотеки.

Доїжджаючи до Флоренції, я поглянув в бік Риму, де так солодко мерехтіла для мене востаннє — його блакить. Гірко зробилося мені на думку, що вже ніколи не повернуся до Риму. Наперекір усьому сказав „ариведерчі" — до по-бачення.

Через К'яссо і Люцерн швидко дістаємося до Женеві, міста нерозважного Кальвіна. Чудове Женевське озеро і блискаючі на французький землі снігові вершини Мон Бляну творили прегарну гармонію.

Швейцарія, країна малих горизонтів, сьогодні безсумнівно переживає початки національних амбіцій.

Нас, звиклих до перонових квитків і контролі, разить у Швейцарії відсутність цих квитків і будь-якої контролі при вході до поїздів і при виході з них.

Палати Об'єднаних Націй у Женеві, положені в прекрасному парку і дуже імпозантні, пригадують про величну ідею світового уряду.

Симпатично проведений у знайомих день смеркає, треба від'їздити до Цюриху.

Дорога до Цюриху вела через Лозанну і Берн. З Цюриху до Ліндау, що лежить на березі срібляного Бодензе, а звідти їдемо до Мюнхену.

Прекрасна подорож добігла кінця, і око вже вітає знайомі краєвиди Німеччини.

**З нагоди 45-річчя літературної діяльності
шевченкознавця професора
Павла Івановича Зайцева
складаємо Йому наші щирі побажання, щастя, здоров'я
і многих літ**

*Редакція і Видавництво
„Україна і Світ“*

Облога Кремни

За імператорів Авреліяна, Таціта і Проба в малоазійських провінціях Ісаврії, Пісидії і Лікії, що від століть мали славу розбійницьких гнізд, деякий Лідій мав застрашливе ім'я. Він був ісаврієць, народився за Філіппа Араба; майже всі його предки були розбійниками. Батько його загинув у Лікії під час здобичницького походу, його дід і двоє дядьків сконали того самого дня на шибениці. Справжнє ім'я його лишилось невідомим; від двадцятого року життя він називав себе Лідієм і під цим ім'ям і вславився в названих землях.

Лідій був від природи розумною і розважною людиною, хороброю, але з почуттям міри щодо своїх починань. Він умів використати людей і поставити на службу своїм намірам їх любов чи то страх. Швидко підносився він від одного успіху до другого і вже юнаком зажив слави і потуги, ними проте не наситившись. Тільки по тому, як йому вийшло тридцять років, коли йому наче чудом удавалися щоразу сміліші наскоки, почали опановувати його сп'яніння і бундючність непереможних. Він переступив покладені богами границі і кінець-кінцем зазнав рішучого падіння.

При поході через Кілікію, що його Лідій піднявся з своєю численною ватагою, одного разу прибився до нього іонійський грек на ім'я Гефайстіон, який перед тим робив послуги кілікійським морським розбійникам, а тепер волів піти за цим уславленим загоном. Відтоді Лідій спромігся заходжуватись коло щоразу більших речей, і з усіма йому поталанило, бо цей Гефайстіон був спритною і прехитрою людиною, повною задумів і винаходів. Він розмовляв п'ятьма мовами, міг рисувати мапи, провадити шпигунство, розумівся на военній умілості і на веденні облоги, але особливо відзначався як стрілець і будівничий машин. Він виготовляв хитро-мудрі прилади, що з їх допомогою — стрілами або каменями — точно влучав у людину на великій віддалі; під час польових боїв він умів дотепно використати кожную місцевість, а при облозі керував спорудженням окопів і ровів.

Лідій добре знав, що він посідає в цій людині. Він уділив Гефайстіонові шану і приязнь, надав йому подвійну частину здобичі і наступне місце після себе самого. Спочатку поглядав на нього не без недовір'я і ревности, бо боявся, що з цього грецького чудо-майстра може вирости йому небезпечний суперник, який одного дня повалить його. Але скоро побачив, що Гефайстіон, хоч і переважав його в деяких уміlostях і хистах, проте не народився панувати. І справді, попри свій розум, той не надавався б на проводиря; для цього бракувало йому владарського погляду, наказового жесту і сліпої безоглядної мужности, без яких ніхто не спроможен держати в послузі і залежності навіть найменший загін. Тому він дав свій недовірі погаснути; також і грек був

цілковито вдоволений бути його радником і найпершим підданим — замість самому змагати до влади.

Загін, що складався з кількох сотень людей, довгий час перебував у малій провінції Пісидії, частині Памфілії. Селянам забирали худобу і зерно, овочі і вино, а городянам і купцям — гроші й товари, і ніхто не важився противитись могутньому ватажкові. До намісника провінції, а також і в Рим до імператора та сенату летіли скарги і благальні прохання помогти, і врядиколи проти розбійників посилався загін вояків; але вони або зазнавали поразки, або були змушені відходити ні з чим, бо перед перевагою розбійників зникали в бездоріжних, перетятих ущелинами Таврійських горах, де ніяка битва не була можлива.

І ступнево виникли в Лідії нестримна гордість і помисел, що в крайнім випадку він може помірятися також і з римською державою та імператором, що їх потуга так часто показувалась безпорадною супроти нього. Він безстрашно кидав виклик державній владі, не милував вояків і урядовців і принагідно говорив, що має намір оспорити державі цілу провінцію і взяти її в свою власність. І дійсно — небагато бракувало Лідієві до того, бо він накладав дані на цілі села та оселі, брав для себе, що йому тільки забажалося, і мав до свого розпорядження не лише сотні бойових і вправних воїнів, але також розкиданих повсюди підслухачів та укривачів, шпигунів і прихованих спільників.

Тим часом у Римі по слабосилім уряді прийшов до керми хоробрий і праволюбний імператор Проб. Щоразу нові нарікання і заклики поради в біду надходили з того лихославного кутка Малої Азії і незабаром вони спонукали його вжити строгих кроків і дати наказ тамтешнім намісникам розпочати проти грібжників правильну війну. Все це Лідій скоро відчув і йому почало видаватися, що надійшов час показати свою могутність і відкрито поглумитися з римської держави. Через те що римське військо скрізь його переслідувало і в'язало йому руки, він поклав поставити спротив у відкритім бунті і зважився на великий насильницький чин.

В Пісидії було місто Кремна, збудоване на крутому схилі Тавру і нездобуте від природи і завдяки людському хистові, — бо з трьох боків воно щільно прилягало до головокружної прірви, а з четвертого було укріплене могутнім муром. Лідій вирішив захопити це місто і відти противитися всьому світові. Він порадився Гефайстіона і деяких упривілейованих товаришів, які схвалили його відважні наміри, і вже по однім тижні він здійснив божевільно-сміливий план.

Одного квітневого ранку біля міських воріт Кремни з'явилося десять людей, які непомічено піднялися крутою гірською дорогою. Вони опанували ворота без шуму і не зустрівши поважного

опору, піднесли червоний стяг і з сміхом дали втекти обом на смерть переляканим сторожам. Невдовзі по тому піднялася горою вся Лідієва ватага. Проводир їхав попереду на мулі — вродливий смаглявий чоловік з чорними, владними очима. Він мовчав і кивнув своїм людям, серед яких дехто співав і жартував, щоб вони затихли. Уважно оглянув він дорогу і сміло зависле над кручами гірське місто. Він добре знав, що перед ним стоїть найбільша з його авантур і що він вийде з цих мурів тільки як прикрашений вінком переможець — або загине. Задумливо поглянув він на високий зубець мурів, можливо прочувачи серцем відворот свого щастя, але тверезо і стримано, бо страх був йому чужий. Таємна гордість пронизала його, що він, безрідний пригодник, вступає в укріплене римське військо як владар.

За ним ішли пішки, в доброму порядку, його люди, коло сотні озброєних, вибір найкращих з-межи його банди, і обоз з добром та хлібом, а також череда награвованої худоби. Шестя замикав Гефайстіон, сидючи на малім сірім гірським конику, єдиний вершник, не рахуючи проводиря — невеликий і тихий чоловік з звичайним, як здавалося, і безкривдним обличчям, в якому проте за тонкими зморшками крилася сотня хитростей.

Вступ відбувався спокійно і впорядковано. Городяни придивлялися, здивовані і занепокоєні, про спротив ніхто не думав, і бездільні гуляки, що стояли або сиділи навпочіпки в затінках на західній стороні вулиць, вигукували до озброєних жартівливі слова, на які дістали жваві відповіді.

З малого дому, що на його нижнім поверсі держав свою майстерню різьбар по дереву, вийшла, коли похід уже віддалявся, висока дівчина з глеком на голові; її великі очі зачудовано гляділи вслід людям. Гефайстіон, що їхав найостаннішим, кілька секунд дивився в її сповнені подивом, карі очі, знайшов велику вподобу у вродливій дівчині, приязно всміхаючись, кивнув до неї головою і стиха проспівав собі заключний вірш старої іонійської любовної пісні.

Тим часом Лідій зайняв рядний дім і наказав, щоб гінці проголосили його володарем міста Кремни. І як його люди добре додержували дисципліни і не загрожували ні свободі, ні власності мешканців, то завойовникам ніхто не мав щонебудь закинути. Скрізь ішли розмови, що це той славнозвісний Лідій, і багато хто тішився раз побачити на власні очі видатного і грізного героя. Він не зважав на те, загадав, щоб його люди були прийняті до домів на квартири і, виставивши варту, незабаром віддалився. Місто стало голосним і веселим, більшість вояків знайшли приязних і послужливих квартиродавців, на всіх вулицях лунали співи. Гефайстіон оселився в домі різьбаря по дереву і кількома срібними монетами здобув любов бідних людей. Після цього він, задоволений, подався неквапливо до свого проводиря і, нараджуючись над плянами, провів у нього весь пообідній час. Ввечері він частував своїх госпо-

дарів м'ясом і вином, грав на ліру, співав веселих пісень і оповідав про чужі країни; коло його ніг, поклавши голову йому на коліна, сиділа росла кароока дівчина, а він грався її довгим темним волоссям. Вона звалася Феба і, хоч не пішла за ним до його кімнатки, проте обіцяла йому зробити це завтра, на що він і пристав.

Наступного дня Лідій дістав вістку, що проти нього зібрано римське військо і що воно наближається. Чекавши не це, він наказав усім своїм людям скласти на ринку воєнну присягу і, не гаючись, розпочав готувати настрашене місто до облоги. Двісті громадян разом з їх родинами мусли покинути місто ще того самого дня, при чому їм було дозволено взяти з собою рухоме майно, але нічого їстівного. В усіх домах постали зойки і жах, але ніхто не важився противитись, і ввечері вигнанці були за містом. Наступного дня була видалена сотня інших, а багато хто втік з страху. Тиждень по тому стало видно, як на рівнині посувається римське військо — і одночасно повернулися вигнані громадяни, супроводжені послом від намісника, який вимагав прийняти їх назад і намовляв Лідія покинути місто. Мовчки ввійшли городяни відчиненими ворітьми, але посланець лишився без відповіді.

Другого ранку Кремна була оточена великим військом і взята в облогу. Лідій удавав веселого, його плян стояв непохитно, він рішився радше загинути з цілим містом, аніж піддатися. Він почав з того, що наказав скинути з найвиднішого і найвищого місця всіх вигнанців, що вчора були повернулись. Погрози і прокляття залунали з глибини, засуджені вили і боронились руками і зубами, дехто скочив у прірву з власної волі, і в городі розіскались безмовність і жах. Кожен відчував, яке розгортається одчайдушне діло, і кожен тремтів за своє життя. Хто міг, той ще встиг викрастися з міста; ті, що залишилися, сповнені страхом, поховались по домах і в льохах. Від того дня власність перестала існувати в місті, всі харчі Лідій відібрав. Він сам ходив там і тут, наказував і гудив або хвалив. Його люди дістали тяжку роботу. А саме, Лідій загадав розібрати частину домів, скопати ґрунт, угноїти його і засіяти зерном.

Нечисленні жителі, що zostалися в городі — це була ледве третина колишньої міської громади, — незабаром зазнали крайньої нужди. Бо всю худобу, всі запаси пашні, борошна, вина та овочів Лідій забрав і поховав ті запаси в складах. Щоденна пайка м'яса, хліба і вина видавалась рівномірно і без уваги на особу, але тільки тим, хто щодня відробляв визначену кількість годин при спорудах і земляних роботах. Інші були полишені на голод або на милосердя банди, що вийшло на добре здебільшого жінкам. Гефайстіон допоміг утекти своєму господареві з дружиною, заглядавши їх деякими грішми, але дочку задержав коло себе, і тепер вони жили разом, при чому вона була йому одночасно служницею і коханою. Але задля неї він не забував своєї служби і був пильно зайнятий кресленням мап, куванням плянів і спостереженням ворога. Іноді хтонебудь із

римського війська зважувався надто далеко вийти вперед; Гефайстіон спрямовував тоді на нього свій прилад і вбивав його. В акрополь залітали тільки поодинокі стріли і металні камені облягачів, але вони мало клопоталися тим і поклали виморити розбійників голодом. Тому Лідій з допомогою Гефайстіона робив усе, щоб уникнути голодової біди. М'ясо було посолоне і задимлене. І нарешті спала Гефайстіонові думка прокопати в напрямі вільного поля підземний хід. Відразу ж почато роботи, численні природні печери та ущелини допомогли смілому намірові, і за час, трохи більший як місяць, хід був готовий.

Тим часом людність сильно розтанула. Невдовзі перед початком копання ходу Лідій розчинив браму на цілий день, і натовпи непотрібних їдців покинули місто. Відтоді, щоб не розкрилась таємниця підземного ходу, вже ніхто не смів вийти за мур. Кожного, хто не був придатним до тяжкої праці і жалівся на голод, перекидали без довшої надуми за мур, і внизу в проваллях шуліки, яструби і лисиці мали добрі дні.

Підземний хід, проритий під керівництвом Гефайстіона, виводив у долину невеликого потоку, яка лежала по той бік римського табору. В день, коли хід був уперше використаний, Лідій прилюдно обняв грека і нагородив його золотим нашийним ланцюгом. І в відрізанім городі почалося привільне життя. Що четвертого або що п'ятого дня ходом приставлялися вдосталь куповані або награвовані худоба, зерно, хліб та інший запас; також і вина було тепер досить, і обложені, дістаючи подвійну пайку, відпочивали після важких земляних робіт. Було чути звуки флет, кляскіт гральних костей і співи, дівчата мусіли танцювати, і Лідій справив на ринку учту, на якій він сам, уквітчаний вінком, був приявний. Так тривало до початку літа, а римляни стояли табором круг веселого розбійницького міста знеохочені і стомлені. Вряди-годи, вибираючися вгору карколомними тропами, вони робили спроби здобути город нічним нападом. Але Лідій держав чуйну варту. Коли донебудь у брунатних ущелинах з'являлася голова або починав лунати крок, в ту саму мить туди мчався град метаного каміння і стріл.

Одного літнього вечора якась жінка шукала в полі своєї відбіглої корови. Кличучи тварину, вона бродила в малім падолі, між лозами і скелями, і враз почувла голоси, настрашилась і сховалася серед каміння. Вона побачила, як із землі вийшли люди, як вони пішли долиною вгору і зникли в напрямі гір. Сподіваючись доброї винагороди, жінка відразу побігла до римського воєначальника, зголосила йому всю річ і справді одержала в подарунок золоту монету з зображенням попереднього імператора. А воєначальник, не барячися, заліз з сотнею вояків у криївці, і, коли розбійники прибули з своїми запасами назад, вони вчинили на них напад і всіх половили. А хід був завалений і відтоді обставлений повсякчасною сильною сторожею.

З тим днем безтурботному життю в Кремні настав кінець. Вино людям більше не видавалося,

приділи борошна і м'яса Лідій обнизив до половини. Йому було ясно, що єдиний вихід для нього полягав відтепер лише в тім, щоб умерти незламним і непереможним.

Вдень і вночі бродив він і думав, як йому вдержати місто щонайдовше. Обличчя йому стало темне, наче хмара. З мечем у руці входив він у доми і, знаходячи такого, який видавався йому зайвим, убивав його. Залишились поцадженими тільки люди, потрібні для вартування, а також кілька жінок, що були спільною власністю розбійників. Єдиний Гефайстіон, що почував себе незамінним і добре приховав свою дівчину, зостався в нелихім настрої і байдуже приглядався грозі. Інших поймав жах, бо ніхто більше не був певен свого життя, а пайки день-у-день ставали скупіші. Лідій перестав спати і кожної години дня і ночі держав у руці оголену зброю. Впродовж дня панувала глуха, мертва тиша, — поки він, з дедалі темнішим лицем, не покидав знову, наче хижий звір, своєї оселі і не вбивав донебудь мечем або не скидав з муру самотнього чатового, що його він уважав уже за непотрібного.

Деякі з його людей рішилися знищити його. Проте кожен відступив перед його палаючим поглядом, і всі ці грубі створіння моторошно відчували, що ця опанована демоном людина простувала здійснити жакхливе призначення. Гефайстіон і кілька вірних підначальників допомагали Лідієві охороняти склад і безмовно слідували на віддалені за ним, коли він чинив свої люті обходи, щоби знов заколоти власною рукою одного або двох підлеглих. Виникло повір'я —, що він живиться кров'ю цих жертв, п'ючи її ще димучою.

Його смертельне безумство незабаром навяло йому недовіру також до випробуваних і найнадійніших прибічників. І так він, скрадаючись, обійшов однієї ночі домом, де жив Гефайстіон, і підслухав, що той був разом з Фебою.

Наступного дня він покликав грека до себе і мовив: „Ти сховав у себе якусь дівчину. Приведи її мені сьогодні ввечері, коли смеркне.”

Гефайстіон настрашився. Не було йому до мислі віддати свою голубку, до якої він перейнявся ніжною любов'ю, а як не міг одначе її задержати, то ввечері він кинджалом проколов дівчині серце, загорнув мертву в килим і такою передав двом розбійникам, щоб ті віднесли її до Лідієвої оселі.

Другого дня Гефайстіон стояв на фортечній стіні біля своєї стрільної машини і спостерігав противника. І тоді підійшов до нього Лідій, посміхнувся і мовив: „Дякую за вродливу дівчину. А тепер — чи не міг би ти зробити мені ще одну приємність. Справ свою машину на чатового там, на горішній надвірній вежі. Мені цей чатовий більше ні до чого.”

Грек, почувавши ще на руках кров своєї дівчини, гостро подивився на Лідія і відмовився.

„Стріляй сам!”, сказав він. „Я не маю жадної стріли для моїх товаришів.”

Тоді Лідій прикликав трьох людей, відданих йому, наче пси, і які завжди були поблизу нього. Вони мусіли схопити Гефайстіона, роздягти його і покарати різками. Потому Лідій відійшов і, зда-

валося, не завдавав собі більше клопоту щодо Гефайстіона.

Але стрілецький майстер добре знав, що віднині його життя пропаще. І він сховався в цистерні, дочекався ночі і потім, нап'явши на два луки полотно, з цим приладом кинувся з муру в невідоме. Йому пощастило заціліти; він прийшов до римського табору і сказав привести його до воєначальника, якому він відкрився, просив не карати і за те приобіцяв учинити Лідієві кінець.

Це вдалося Гефайстіонові вже по кількох днях. З допомогою римських будівничих він спорудив машину, що її пострілами можна було досягти висоти міських мурів. Він точно знав місце — відтулину в мурі, що за нею мав звичай стояти Лідій і пильнувати ворога, і одного разу, здога-

дуючися, що Лідій знову коло неї, він пустив туди залізну стрілу.

Тим самим облога Кремни скінчилася. Стріла влучила Лідієві в око і смертельно поранила його. Однак він, силуючи себе, ще цілий день держався на ногах, убив ще двох із ватаги і відчувши неспиниме наближення смерті, наказав усім своїм людям скласти страшну присягу, що по його смерті вони не здадуть міста, а будуть боронити його до останньої краплі крові. Але коли він умер і в його темнім обличчі вигас жахаючий погляд, його люди ніби прокинулися по загадкових чарах, плювали на мертвого, кляли, безчестили його і піддалися облягаючим на їх ласку чи неласку.

Переклав М. Орест

М. Орест

В непогоду

Набрякли холодним дощем кам'яниці
І скніють в покорі тупій. На дахах
Поблискує хмуρο мокринь черепиці,
І краплі безсилі плывуть по дрютах.

І в стисках камінних повільної скуки
Простерся без руху, не дишучи, день...
Той самий не є він, хто дав нас на муки,
Хто край одслонив огнеоких надхненнь!

Дорога свобідна і путь під'ярємна
Ніколи не зійдуться в дружнім вузлі:
Всі радості вічність бере понадземна,
А туги дощами плывуть по землі.

—:—

Л. Лиман

Поети

У пам'яті одне і теж:
Далеких міст мальовані узори,
І тіні невисоких веж,
І біля стацій чорні осокори,

У морі пінились вали,
Було нам небо, як ясна корона.
Тоді ми свідками були,
Як зріла ти й твої важніли грона.

Новим теплом судилось нам
Весь попіл слів у злото переляти
І полетіть назустріч дням —
Віщуючі кресань метеорити.

Є гавань Божої плавби,
Та під ногами вже чужі перони,
Не з ніжним болем голуби,
А, як межа, ворожі перегони.

Ти залишилася вогнем,
А ми — вогнів холодні силуети,
Бо Україна й ми живем
У двох кінцях великої планети.

Коли тепер слова снаги.
У вирі днів меланхолійно танем.
Хлюпоче щастя в береги,
До котрих ми ніколи не пристанем.

—:—

Яр Славутич

З книги «Оаза»

Ти мені — як примара оаза
На пісках африканських пустель.
Повертаюсь до тебе щоразу,
До твоїх біловидих осель.

До садів, що таять прохолоду,
До землі, що лежить як свята,
Я керую обладу відходу
І запалені болем уста.

Мої руки тріпочуть, як віти,
Дум тягар я голготно несучу...
Лиш твої перелогі б узріти
І твою надбіблійну красу.

Обітована! Крапле баклагі,
Появись, як веселка роси,
Погаси мою буряну спрагу
І вергання Сагар погаси!

Д. Д. Дудар

Отак на стражі стоїте
Коло скарбів „живого слова“.
Там слово віще, не пусте,
Не злоба дня та й не полова.
Поети в шафах — з медом мак,
На палятурках чорний рак,
І ніби напис над дверима:
„Профане, геть: тут править рима“.

І йдуть туди: новий поет
І вчені любомудрі жени,
І перекладчик навіжений,
І перетончений естет.
Чарує всіх, манить здалека
Та поетична ваша Мекка.

—:—

Філянський

Скажіть мені, хто він: поет? анальфабет?
Поети, критик... усі різноголосяють.
Одні вигукують: „Гімнограф і естет!“
А другі голос навпроти підносять:
„Коли на страшний суд явиться всяка Плоть,
Хай віршників йому не згадує Господь,
Щоб не погнав його з свого патріярхату
На муку мучну, на довічну страту.“
Я ж перечитую прославлені пісні —
Високу „Лірику“ і строгий „Календарій“.
Правдива краса, і поруч з нею в парі
Лита граматики і молитви пісні.
І як вражає все подвоєним букетом,
Як тут сплелись поет з анальфабетом!

30. 1. 1921

Від редакції. Опубліковані тут чотири сонетоїди М. Зерова належать до раннього періоду його творчості і містяться в рукописній збірці «Мета та мусика» (Lustosae, 1921), подарованій автором Ю. Кленові.

В. Державин

Дух і джерело київського неоклясицизму (До 60-их роковин з дня народження Миколи Зерова /26. 4. 1890/)

Оскільки вказано, що всяка поезія є загальна, класична, позачасова — бо ж для решти є романи то я тієї ж думки, як і Ви, що її (поезію) можна переносити на тло вічної і природної краси, яким лишається античність.

Стефан Мальярме
(лист до Є. Рейно від 5. 6. 1895).

Сила правди, краси й самодовління єсть непоборна фортеця для духа негачії й розкладу. Припадайте собі, як скромно і спокійно відступає він перед красою античного світогляду в останній дії того самого «Мефістофеля» Бойто.

А. Ніковський (Vita Nova, ст. 86-87)

1.

Тимчасом як характер і джерела київського неоклясицизму, як поетичного стилю, є на сьогодні, в нашому літературознавстві на еміграції, аналізовані й визначені, що найменше, з достатньою однозначністю, щоб наступні покоління могли далі розробляти це питання на певній, хоч і далеко не всеохопній основі — ідейно-світоглядні засади неоклясичної поезії лишаються надто мало дослідженими, а вже походження тих за-

сад — і поготів. Що в основі неоклясичної ментальності лежить естетизм, в дусі античної (і гетеманської) „калокаратії“ — гармонійного поєднання чуттєвої краси і культурно-мистецьких ідеалів, концепція краси як найвищого блага, як конкретної артистичної синтези добра і істини — це, здається, не викликає сумніву навіть у тих епігонів „діалектичної“ демагогії, що в їх „національно-органічний“ уяві всякий культ мистецтва становить „книжність“ та „літературщина“ (див. „Проблематика стилів і плужанства за кордоном“ — Науково-літературознавчий збірник „Світаня“. ч. 1, 1946). Проте естетизм може світоглядно сполучатися з дуже різноманітними (хоч, зрозуміла річ, обмеженими певним ідейним рубежем) емоційними та інтелектуальними предилекціями; а нерідкі спроби безпосередньо нав'язати світоглядні засади київського неоклясицизму — або й його лідера та ідеолога Миколи Зерова — чи то до ідеології французького парнасізму (як це, з першого погляду, найпростіше було б припустити), чи то до римської ментальності Августової доби (див. Д. Зарічний — „Промінь“ 1948, ч. 25) — поза малопереконливими загальниками, нічого не да-

ють і не обіцяють. Поглядно незле розроблено в нашій літературній критиці національно-політичні та культурницькі позиції М. Зерова — його вимогу звернення „до джерел” європейської (а тим самим і до глибинних джерел української) духовости, його боротьбу проти російського культурного „посередництва” та проти провінційної залежності від Москви, його активне протидіяння плужанській примітивізації та „пролетарській” деградації літератури як мистецтва слова¹). Питома вага цих чинників, безперечно, є величезна; але вони не відповідають на порушене нами питання — звідки постала ідеологія неокласицизму і які є її первісні світоглядні засади — бо вони самі становлять результат застосування тих засад до певної конкретно-історичної дійсности.

За цих обставин набуває виключного історично-літературного значення певний літературно-критичний (а почасти й публіцистичний) твір — здавалося б загальновідомий, але про який у присвяченій київським неокласикам літературі, скільки пам'ятаємо, не згадується — не згадується, очевидна річ, насамперед через те, що й самі неокласики про нього не згадували; бо це є збірка статей Андрія Ніковського „Vita Nova” (Київ, 1919), що до неї нав'язувати власну ідеологію було б і за перебування А. Ніковського на еміграції надто небезпечно, і по поверненні його на підсоветську Україну — так само, а до того ж і для Ніковського вкрай загрозово. Зрештеш, в київських академічних та студентських колах ця книжка була, за першої половини 20-тих років, широко відома (як про це свідчить чимало сучасників, в тому числі й Т. Осьмачка — Укр. Вісті 1946, ч. 42).

Світоглядні позиції Ніковського у „Vita Nova”, зокрема, як вони сформульовані в свого роду програмовій статті „Бог Аполлон”, не лише стриктно відповідають поезії й поезії київського неокласицизму (так, приблизно, як „філософія мистецтва” Ріхарда Вагнера відповідає його ж таки музичній теорії і практиці), а й фіксують, на нашу думку, той, сказати б, комплекс ментальности, той ідейний ґрунт, з якого київський неокласицизм постав і виріс, як літературний стиль і поетична школа.

Кажемо навмисне — „фіксують”, а не „складають”, бо, з одного боку, безпосереднього впливу київських неокласиків (що вони 1919 р. як поетична школа взагалі ще не існували) або особисто Зерова, натоді ще маловідомого, як поета, на Ніковського — припускати не доводиться; але, з другого боку, не підлягає сумніву, що й Зеров, і Рильський, і Филипович були вже 1919 р. — незалежно від ступеня літературної досконалости та від стилістичного напрямку їх віршованих та інших творів натоді — ідейно-світоглядно впов-

ні зформованими літераторами, і дуже неправдоподібно, що вони в книжці Ніковського знайшли абищо засадничо нове для себе²). Зате вони безперечно знайшли у „Vita Nova” надзвичайно багато „свого”, себто ідей і поглядів, водночас і їм особисто притаманних, і в певних колах київської інтелектуальної еліти вельми поширених; бо співзвучні певній добі думки носяться, як то кажуть, у повітрі.

Йдеться, таким чином, не про безпосередні, і навіть не про опосереднені літературні впливи, а про спільний ідейний комплекс, що постав саме в Києві, саме за національно-визвольних змагань, саме у високоінтелектуальних шарах українського суспільства, і який, безперечно, далеко не самим лише неокласикам був властивий (цікаво, що у „Vita Nova” з них усіх про самого лише Рильського говориться, та й те небагато), проте саме в їхній — і тільки в їхній — літературній творчості знайшов собі артистично досконале й непроминуше втілення.

2.

Програмова стаття „Бог Аполлон” починається з блискучого викладом протиставлення двох психологічно відмінних типів мистецтва, умовно позначених іменами Діоніса і Аполлона. Це протиставлення перший, як відомо, запровадив до філософії мистецтва Фрідріх Ніцше в своєму ранньому трактаті „Народження трагедії з духа музики” (1872), і воно відіграло визначну в ідейному та естетичному формуванні німецького, італійського, а згодом і польського та російського символізму. Немає причин сумніватися, що до Ніковського воно надійшло з свого німецького першоджерела; щоправда, література російського символізму була Ніковському відома, але навряд чи вона могла йому дати щось істотне: С. Маковський лише популяризував ці питання (в керованому ним літературно-мистецькому журналі „Аполлон”); Вячеслав Іванов — найглибший теоретик російського символізму — розробляв майже виключно проблеми „діонісійського” мистецтва, що його Ніковський засадничо відкидає; що ж до другого видатного теоретика — Андрея Белого, то хаотичний зміст і абструзний виклад його теоретичних та критичних розвідок виключає будьякий вплив його на Ніковського а-пріорі.

Отже, після стислої характеристики мітичного Діоніса-Вакха, що він „природі завдавав ритмічних корчів і людям давав безумний, беззмістовний, п'яний і щасливий безумністю ритм” — причому Ніковський не обминає й „лісню про космічний ритм стихійної творчости (див. — Вергілій³) і Тичина) — йде гостра інвектива історіософічного змісту проти Діоніса:

²) Щодо М. Драй-Хмари і Ю. Клена (О. Бурггардта), а також В. Домонтовича та М. Могилянського справа складніша; насамперед, бракує джерел. Проте безпосереднього впливу Ніковського на їх творчість не вбачаємо.

³) Йдеться про 6. еклогу (чи то буколіку) Вергілія „Силен”, де подано епікурейську — але з деяким пантеїстичним забарвленням — космогонію.

¹) Про ці ідеологічні чинники київського неокласицизму див. В. Державин: Великий український поет-європеець (Українська Думка 1950, ч. 35). В цій статті повертатись до них не маємо наміру.

„Але він, владар голого інстинкту, чужий Єлладі, Європі, повинен бути чужим і нам, бо його культ зародився на мрійливому, меланхолійному, ледачому, темно-релігійному Сході, в Азії, і чари азійського забуття приніс на Захід. Знеможені, старі, розчаровані боги еллінські возлюбили його пісню більше од Аполлонової ліри, а постарілі од сусідських імперіялістичних хуртовин Азії й дикої Європи греки ловили туманний маняк щастя в вакхічній пісні, призабувши кришталеві мелодії Орфея. Вакх-Діоніс, нехай і давав щастя людям, але не спинив же він розпаду доладного й гармонійного еллінського світогляду, — ні, він сприяв пасивному спаданню одної з найвищих хвиль людськості”.

Звичайно ж, не аналізуватимемо тут цієї концепції щодо її вельми сумнівної історичної вартості (досить згадати, що гелленський культ Аполлона хоч і давніший за культ Діоніса — зрештою, перейнятий від тракійців ще за передгомерової доби! — а проте сам він, найправдоподібніше, малоазійського походження); авторів тут ідеться не про фактичну історію релігій і культур, а про символи мистецько-світоглядових первнів; і саме під цим поглядом, варт згадати глибоку антипатію Зерова до „орієнталізму”, що вона так драстично виявилась у поглядно ранньому сонеті „Саломея” (1922 р.) з його патетичним закінченням:

Душу моя! тікай на корабель.
пливи туди, де серед білих скель
стоїть струнка, мов промінь, Навсікая

— а також у цікавих висловах із приводу вистави Вайдової „Саломеї” (в Києві влітку 1919 р.), збережених Ю. Кленом („Спогади про неокласиків”, ст. 25—26); порівн. також контрастову структуру сонетного диптиху „Саломея” — „Навсікая” під „темою здорової молодості” (Sonnecarium, ст. 186) в пізнішому автокоментарі — мабуть, в нескрізь іронічному сенсі. Зрештою, і сонет Філіповича „Саломея”, що на нього Зеров zareagував своїм диптихом, містить ту саму емоційну настанову „антиорієнталізму”, відмінну лише нюансом підкреслено-суб’єктивного почуття — не дарма ж він і Є. Маланюка спонукав до тієї самої теми („Не в жовтій Іудеї... — Вістник 1935, ч. 10).

Далі йде найцікавіше — засудження „діонісизму” в українській історичній обстанові і ототожнення його з анархічно-руйницькими та традиційно „ліричними” складниками української народної психіки (ці останні слід, очевидно, розуміти в дусі осоружного Зерова „ліричного тремтіння” чи то „деренчання послабленої струни”, як він характеризував поезію модерністів дев’ястих та дев’ястот десятих років):

„Не нам слід брати в провідники життя Вакха, хоч би й ув образі волопасів, Перунових родичів. Може бути, він був і єсть властитель нашої соціальної, культурної, поетичної творчості, але найбільше тоді, як ми були найбільше дикі, коли темнота, невігластво, наболілі рани і неясні мрії шибали нами в наших національних, релігійних і соціальних пориваннях. Не раз ми здобувалися на колосальну руйницьку енергію, піднімали

страшні завирюхи і так нищили, палили, плюндрували, мордували, різали, грабували, як мало хто в світі, — берендівські, чорноклобуцькі, торські, половецькі і печенізькі домішки нашої крові заливали нам мозок азійським запалом, стихією, бурєю, поривом. І це той самий частинний азійський предок хилив наші голови над руйновищем, рефлексією паралізував усяку охоту творити, будувати, закріпляти здобуту волю, замість задуми підсував нам меланхолію і замість молота й ковадла під руки підкидав нам кобзу, ліру, сопілку й дримбу во славу преславної української пісні й класичного українського ледарства. І ще раз ми трусували ледачою натурою, ще раз розколисалися у всенародньому ритмі та розв’язали приспану енергію, — чи виведемо ж кінця з кривого кільця? **Мусимо!** Бо сусідоньки завели й собі метелиці і на чистому місці нам на зваду, шкоду і погибель побудують усенародні пишні палаци, куди нам доведеться постачати ситні продукти нашого натурального господарства, а тоді вже не потовпимось за людською культурою”.

Сенс останніх речень дещо притемнений рапто-вим переходом із метафізичного пляну до соціально-економічного, але загальна лінія аргументації є ясна: перехід до нормально-європейської національної культури і нерозривно пов’язане з тим зречення ідилічно-провінційного „ліризму” є не лише на часі, а й на найвищому часі; бо соціально-економічні зміни, що відбулися у Росії наслідком „соціалістичної революції”, внеможливають далі існування України етнографічно-провінційної: їй лишається до вибору або перетворитись на європейського типу націю, або ж згинуть навіть етнічно. З цих влучних прогнєз визирає політик і соціолог, а неокласики такими не були, тому мабуть так далеко вперед думкою не сягали; але загальна настанова — та сама, що й у національно-культурних постулатах неокласицизму, про які згадано на початку цієї статті.

3.

Переходячи до позитивного викладу свого світоглядного програму, Ніковський так формулює етичну суть „аполлінізму”:

Вакх ізробив своє діло. Черга іншому богові. Богів розмислу, доброго ладу, ясної свідомості, пильної праці, строгої критики. Бог опанованої стихії, здорового надхнення, мудрої інтуїції, гордої творчості, бог великого джерела світла й тепла, покровитель усього творчого, будівничого, гармонійного, — він повинен стати знаком і символом, провідником і стимулом нового нашого життя і нового мистецтва — бог Аполлон”.

В цьому світогляді норми моральні й норми естетичні є нерозривно зв’язані — протилежно до діонісійської екстази, що вона або засадничо відкидає норми артизму, або ж переносить людину „поза межі добра і зла”, знищуючи, таким чином, естетику етикою і етику естетикою. Аполлінічна „калокаґатія” становить — за самою вже етимологією своєю („красо — й — доброта”) — єдність моралі й мистецтва:

„Воля — велике щастя, але й відповідальність; творчість — глибока радість, але й обов'язок... Тільки виміряна, оброблена, глибоко перечута, суцільна й доцільна пісня Орфея перемагає сили адові, викликає високе почуття у фурій, спиняє колесо Іксіона, Сизифові дає відпочинок, Танталові — гожої води, Данаїд визволяє од проклятої роботи, допомагає кораблям спускатися на воду і диких звірів робить свійськими — культурна пісня культурної людини”.

Пригадаймо сонет Зерова „Хірон” (1922 р.) і його глибинно аполлінічний фінал:

Давно забувши рідний свій табун,
він зник до лікарства і лірних струн,
до людських слів і Фебового лавру.

Настроений на мусикійський тон,
він переміг звірячу хіть кентавра,
друг смертних і богів, кентавр Хірон.

Стихийне в природі й людині не відкидається (Аполлон є вільний аскетичних поривань), але підпадає найвищому запові — запові міри: Аполлон, як вчили давні пітагорейці, є бог міри, числа, гармонії, що вони є те саме:

„Він дає надхнення, але божественне і доладне, гармонійне; підказує ритм, але без несамовитої стихійности, навчає танців, але не скаженої гонитви”.

В цьому пітагорейський принцип: „бог є число” — глибинно збігається з правдивим сенсом антропоцентризму Протагора: „людина є міра всіх речей”, бо саме „міра” (число, гармонія) становить істотно людське в людині — тим самим і істотно божественне.

Безпосереднього вияву оцих — метефізичних — мотивів у поезії неокласиків годі шукати. Тим виразніше бренть у ній хвала найвищому осягові „доладного надхнення” — клясично досконалому і безсмертному творові мистецтва:

Смерть не мине, і ти загинеш сам,
та безліч раз зійдуть твої творіння.

(П. Филипович).

Ідея вічності — власне, позачасового існування — правдивого мистецького твору навіяла Зерову наймаєстатичніший і найтаємничіший, мабуть єдиний близький до містицизму вірш його — той сонет „Данте” (1921 р.), що його Зеров, у листі до певного письменника-позитивіста від 30. 3. 1935 просто відмовився пояснювати, зазначивши: „Поезія, якої я не розумію: подібно до „Сна Святослава” — ця річ мені приснилася” (Sonnetarium, ст. 188):

Сагою дивною, без демона й весла
ми пропливали там, я і чаклун Вергілій.
Як брондза, він різьбивсь. І до далеких лілій
ріка незнана нас, гойдаючи, несла.

Латаття там плелось, без ліку і числа,
на світ займалося в пустелі злотохвиль,
тонув я поглядом у тій наплаві білій
і слухом — у речах небесного посла.

Я чув: Ці лілії, що уповають чаром,
оподаль від землі, a valle lacrimarum,
зросли тут засівом всевільної руки.
Далекі від тривог і від земної сварки,
колишуться і снять, одвічні двійники
сонетів і канцон майбутнього Петрарки.

Цей сонет безперечно, становить найглибший вислів неокласичного аполлінізму. Деякі споріднені мотиви є в М. Рильського, але, скільки аналіза їх сполучена з нерозв'язаним іще питанням про символічні складники в ліриці Рильського, ми їх тут не наводимо.

У відповідній до апотеози мистецького твору історіофічній оцінці самої артистичної творчості — зокрема, творчості письменника — Ніковський доходить формулювань, мабуть, категоричніших за все колинебудь на цю тему сказане:

„Гадається, що власне найтвердіший оптимізм у погляді на поступ і буде той, що спирається в історії і в перспективах на вищу людину. В історії, бо від Гомера, Софокла, Горація, Шекспіра, Байрона, Гете, Шіллера не відняти того, що вони — вищі люди, тимчасом як із Цезаря історія познімала всі його тоги, навіть і ту, що в неї він загорнувся, вмираючи. І на героїство Олександра Великого не може вже приводу шкільному вчителю стільці ламати, так само як позерство Неполеона не запалює вже сердець навіть у самій Франції. Фрідріхи, Карли, Петри та Катерини, як показується, не були не тільки великими, але були зовсім дрібними людьми, повними нікчемности, страхополоства, дріб'язку та непевности. Великі ж люди, вищі люди од літератури, вийшли на великі люди і од людськості, бо шукали все людину в людині і часто близько до шуканого ідеалу підходили. Певно, того поезія (мистецтво) так часто нас хвилює, ніби в серце добуваються солодкосильні удари від споглядання майбутньої надлюдини. Полководці — авантюристи герої — істерики, державні мужі — демагоги, правителі — єзуїти, винаходці — спортсмени, вчені — маніяки... але письменники, літератори, поети, коли вони щирі, видатні, талановиті — вони предтечі надлюдини, надлюдського періоду людськості, бо вони найпильніше шукають чисту людину.”

Тут ми, очевидно, маємо до діла з властивим Ніковському-публіцистові нахилом до нагромадження навмисно парадоксально загострених перебільшень — так само, що й у принципово більш-менш слушному (тільки ж лише для передреволюційної доби!) твердженні, начебто „в похвалах і докорах, що в'ються коло „Історії українського письменства” С. Єфремова, не чув, на жаль, я думки про те, що це ж апологія самої літератури всупереч фактам, подіям, ходу історії наказам сильних і волі злих: аби були словесність, література, поезія, що шукає людину” — а тоді мовляв, будуть (немов самі собою) і нація, держава, незалежність і, в усякому разі, крок вперед в еволюції до вищої людини”. Лишаючи оту еволюцію та чимало чого іншого на рахунок помітних де-не-де в Ніковського рецидивів со-

ціялістичної утопії початку нашого століття, констатуємо тут загальнопоширену за 20-тих років ілюзію можливості систематичної і плідної мистецької творчості за всякого політичного режиму — ілюзії, яка, поза всім іншим, насамперед зовсім не передбачала структури та тактики режимів тоталітарних, і яку київські неокласики довгий час теж поділяли (бо інакше більша частина зробленого ними повинна була б заздалегідь видаватись їм самим працею самогубчою). Так само збігаються позиції Ніковського та київських неокласиків і в питанні про утилітарність мистецтва:

„Генія в мистецтві, поезії, творчості й умілості життя складають талант і студія, творча напруга і надхнення, будівництво і молитва, універсальність в інтересах і самотні вершини творчих мандрівок. Ці вісім гранів мистецтва і поезії зовсім виключають усякі практичні, скороминучі, поточні вимоги, що їх могла би мистецтву поставити сучасність. Всякі служебні цілі, всякі тенденційні й учительні завдання вносять в артизм колосальну профанацію, коли вони тільки наближаються до творчого стерня. Звичайно, школа, трибуна, мораль, держава, групи громадські могли би дещо брати на свої потреби й для своїх цілей, але завжди-пост фактум. І боронь Боже класти свої завдання: напиши кооперативну поезійку, дай текст ювілейної кантати, зроби політичний гімн, склади осуд ворогам народу. Сама по собі, а також і як елемент суспільний, поезія вільна від обов'язків перед сучасниками й поколіннями потонними”.

Це останнє твердження не звучатиме як гіпербола, наколи пригадати, що аполлінічне мистецтво вже за первісним визначенням своїм повинне містити високі етичні вартості, а в такому випадку, потреба і підстава до додаткових утилітарних завдань, розрахованих спеціально на задоволення зловбодених практичних вимог, справді, відпадає.

4.

Багато — і часом занадто поверхово й несумлінно, як от, приміром, в альманасі „Хорс” (Регензбург, 1946) і в збірнику „Мур” (ч. 3, Регензбург, 1947) — дискутоване питання про так звану „залежність” київського неокласицизму від античного та західноєвропейського письменства розв'язується в аполлінізмі Ніковського так само, що й у Зерова:

Великі зразки, геніяльні попередники, досконалі форми, неперевершені шедеври живуть та горять не для наслідування й копіювання, а тільки для збільшення нашого досвіду, суми культурного багажа, підрахувавши й засвоївши яку, маємо рушати далі й вище, якраз на цю суму вищі й розумніші за своїх ближчих попередників. Відси і з цього — органічна оригінальність всякої поезії, коли вона має бути сильною. І навпаки, без культурної традиції, без певного студійного надбання всяка силувана оригінальність обертається в кволу претенсію: „шивертом-вивертом пішов дід вальця”.

Цьому питанню значною мірою була присвяче-

на наша стаття „Національна література як мистецтво” (Україна і Світ 1949, ч. 1), висновків її тут не повторюватимемо. Проте варт зазначити, що в спеціальнішій проблемі до класичної (греко-римської) античності Ніковський висуває на перший план гетеанську концепцію „універсальності” давньогрецького ідеалу: Аполлон, каже він, „осяяв і поблагословив ті епохи в мистецтві, що вчули, як брєніла блискуча, тонка, кохано виточена стріла його лука. Його повна широка життєва універсальність мала бути ідеалом елліна, чи власне він сам був утворений по образу й подобию елліна, людини універсальної в своїх інтересах”.

Зеров, як відомо, більше симпатизував римлянам доби імперії — з причин їх більшої подібності до модерної європейської людини (через аналогію історичних епох). Проте цю свою предилекцію він ненадто обстоював, мабуть ставлячись до неї сам — і небезпідставно — як до пункту індивідуально-суб'єктивного і для естетики неокласицизму аж ніяк не обов'язкового. Зрештою, чимало з його віршів свідчать, що гетеанська концепція гелленського універсалізму, як життєдайного зерна, зразка і панацеї людської культури взагалі, була й ним уповні засвоєна; порівн., наприклад, закінчення другого сонету „Чатирдаг” (1926):

Тут, на тобі, верховино Тавриди,
спинився дух Еллади ясновидий,
простуючи до вбогих наших сел, —
де син степів, похилий і упертий,
відмовившись від благосних джерел,
п'є із криниць здичавіння і смерти.

Що ж до частинного тематичного відходу неокласиків від безпосереднього сучасного оточення, себто щодо історичного багатства й різноманітності їх сюжетів, то аполлінізм Ніковського заздалегідь боронить поезію від закидів в „екзатиці” так пильно й завзято, немов би це була відповідь на передбачену вульгарно-натуралістичну полеміку з боку Дм. Загула, О. Дорошкевича, В. Поліщука, Ю. Шереха та решти „трощителів” неокласичної „книжності” й „мертвості”:

„Здавалось би, — який злочин, яка екзотичність, що в дні нашої загальної мобілізації, в ці дні являються артистичні постаті Павла Тичини, Якова Савченка, Максима Рильського і М. Семенка з якимись своїми настроями й формами, з капризним вибором тем і ритмів та своїми чисто поетичними інтересами. Але безтактності в цьому нема: нація живе повним життям, і ось вам перші ознаки національного багатства: являється лишок, являється розкіш, не необхідне. — Думаю, що власне з цього психологічного переживання суспільства й родиться багатство культури, її артистичні форми та перехід на широкі поля літературного інтернаціоналу⁴). Вони,

⁴) Під цим дивним виразом (що постав мабуть через масове надуживання соціалістичної фразеології в керівних сферах УНР) Ніковський розуміє не що інше, як просто „світову літературу”.

ці молоді, нові, вони сутонаціональні, але беруть свою національну закраску від нації, а не творять для неї, — і нехай же вони з промінням нашого національного генія йдуть у широкі світи, про це не думаючи: на терезах культури всяке зерно знайде своє місце, незалежно од того, чи пам'ятає воно стеблину, коріння й землю, що його налили. Щастя в тому, що земля може щедро годувати, не вимагаючи відплати, бо вона це зробить механічно, — своє, потрібне, сама собі непомітно візьме. — Нехай же ростуть і плачуться на нашій землі нові люди, котрі вільно, не думаючи, черпатимуть вогонь надхнення з багатства своєї країни, нехай дістають дар щедрий і великий, бо творчість є цінність сама по собі, з якої даятель поживе ту користь, якої сам схоче" (Vita Nova, ст. 8—9). Ці думки про потребу в артистичній „розкоші" не були в літературній критиці надто новими; вони раз-у-раз трапляються в критичних та публіцистичних виступах Миколи Євшана-Ніковському, напевне, добре відомих — наприклад, в його „Літературних замітках" (ЛНВ 1913, ч. 3):

„У нас намагаються творити естетичну культуру одиниці поки-що, „народ безмолствует", — і може, власне, тому ми й покликуємо до служення народові в мистецтві і мистецтвом, тому може й думаємо, що аж тоді може бути наше мистецтво національним, коли буде демократичним, коли його будуть творити широкі маси. Але, як кажу: се тільки так легко говориться. Голод культури, бажання великих і високих переживань, спрага за культурними цінностями — се ще не сама культура і не її цінності. Естетичний голод — се тільки початок. Культура естетична може творитися не з боротьби о існування, яку веде „пролетаріат", а з забезпечення, з рівноваги, з надвишки сил духових, одним словом з „естетичної ситости", як каже Мережковский. Ми годуємося поки — що голим борщем — власне, широкі маси — се річ відома, а хто вигукує — „геть брудні обійми буржуазії! широкі маси внесуть нову культуру" — той хіба не бачить або не хоче бачити дійсних обставин, поза партійними кличами".

З цим цілком збігаються висновки Ніковського з соціології мистецтва.

„Отже. Розкіш у мистецтві. Екзотика в поезії. Нехай живуть!... І тут позаторішне моє „я" питається: „А як же той... демократич..." — Це справа розподілу, і залежить вона від соціального й політичного ладу. Розкішні палаци, артистичні вазы, химерні візерунки, дорогі скульптури творять⁵⁾ мистецтво, — справа ж політики зробити їх всенароднім добром. Оригінальна й культурна думка, витончена форма, багатий вираз людини — це поезія, справа ж освіти й школи творити людей, що розуміли б і це. Бо нашу поезію та її розуміння благословляє Аполлон, бог студійної творчости".

Інакше кажучи: позірні колізії між розквітом

⁵⁾ Себто складають чи становлять у своїй фактичній сукупності.

мистецтва і ідеєю соціальної справедливості повинні розв'язуватись організаційно-конструктивним, а ніяк не революційно-деструктивним чи егалітарно-деградаційним шляхом. Соціальна революція — поза всім іншим — не має і не повинна мати жадного стосунку до мистецтва, бо для нього вона взагалі може стати й чи не скрізь стає самим лише варварським нищенням. Справа підвищення естетичного смаку має є суттю справа педагогіки, а не політики. — З цим, очевидно, всі неоклясики були цілком згодні: їх ставлення до „пролетарської" — і взагалі соціальної — революції є добре відоме (Ю. Клен: Спогади про неоклясиків, ст. 3—9) і пояснень не потребує.

Проте не можна сказати, щоб у наведеному вище з Ніковського протиставленні „письменників, що беруть свою національну закраску від нації", письменникам, що ту національну закраску „творять, усе було доладу: хіба та закраска твориться виключно через етнографічний побуток? А якщо під нею розуміти традиційну стилістичну маніру, то невже саме її Леся Українка „взяла" в своїх драматичних творах від епігонів народництва? І хіба вона взагалі взяла від них абищо? Народницькі традиції надто тяжать тут над Ніковським і заважають йому визнати позитивний артистичний осяг (а не саму лише національну безпечність) розриву з ними. Гадаємо, що запропоноване нами (див. Україна і Світ, 1949, 1, 23—24) розрізнення письменників, що відтворюють національний світогляд, і письменників, що творять його, краще відповідає суті справи.

Проте Ніковський гостро виступає проти народницького натуралізму:

„Артист — не може і не повинен бути під владою ординарного, простого, звичайного, бо воно все служить йому матеріалом для синтетичного — значить, незвичайного. Поет тільки тоді виростає в творця, коли в собі здобувається на найсильніший прояв своїх прикмет, рис і здібностей та в буденні, звичайні образи вкладає трепет свого духа. Проте буденність, типовість, вузький реалізм притягали творчість на низини людського духа⁶⁾ та тьмарили широкі обрії людини вищої — все одно, чи в народніх масах, чи в витончених виплодах новітньої культури".

Оце розуміння найвищого мистецтва, як перетворення „буденних, звичайних образів" — через „найсильніший прояв своїх прикмет, рис і здібностей" — на щось „синтетичне — значить (тим

⁶⁾ Як особливо показовий зразок негативного ставлення Зерова до „вузького реалізму", при- таманного „низнам людського духа", варт навести його оцінку т. зв. „традиційного" українського гумору в повісті В. Чаплєнка „Пиворіз" (в неопублікованому листі до автора повісті, без дати, мабуть 1934 або початку 1935 р.): „Ви нагадуєте мені, що я забув про Ваш гумор. Можливо. Я не люблю українського гумору — він якийсь фізіономічний, мімічний, нелітературний з самі своєї природи. Мені здалося, що він і у Вас своїм поворотом до етнографічної стихії таїть небезпеку перетворитись у щось подібне до народньої гумористики." (За подачу цього тексту складаю щирю подяку п. М. Орестові).

самим) незвичайне" становить засадничу основу поетики класицизму: „Принципова орієнтація класицизму на сенс іманентний текстові твору ставить перед поетичною мовою вимогу одночасної максимальної виразності й чіткості. Це формує мову естетично піднесену супроти мови загальнолітературної й загальнорозмовної, проте не відмінну від цієї останньої структурально: не мова богів, а мова героїв — саме літературних героїв. Загальнолітературна мова підноситься в класицизмі до того вищого ступеня, який потенційно — або й імпліцитно — вже існує всередині національної й діалектальної мови. Це відбувається способом послідовного добору слів і словосполучень за лінією однозначної виразності, при надзвичайно обережному використанні з нових або відсутніх у загальній мові елементів. Тому класицизм вживає лексичних та граматичних архаїзмів тільки дуже обмежено, а новотворів — зовсім уже спорадично, не зважаючи на те, що вони очевидно надаються до піднесення мовного стилю. — принцип сполучення максимальної виразності й максимальної чіткості мови спонукає класицизм до переважного вживання т. зв. регулярних розмірів у метриці, ... до таких засобів поетичної фонетики, які принци-

пово відповідають нормальному звучанню відповідної національної або діалектальної мови в цілому, а уникають надмірної — з даного погляду — фонетичної естетизації окремих словосполучень... У класичній композиції домінує, за таким самим принципом, паралелізм, симетрія і чітке підпорядкування одних складових частин іншим, а зокрема — антитеза в усіх її можливих варіантах" („Проблема класицизму та систематика літературних стилів" — збірник Мур 2, 28).

Все це, звичайно, сама лише найсумарніша схема поетики класичного стилю. Але вона узгоджується з ідейними засадами аполлінізму Ніковського, з одного боку, а так само й з другого боку — з основним у поетичній практиці київського неокласицизму (конкретне розроблення цих питань див. у вступній статті до *Sonnetarium* М. Зерова). Тим самим, зформульовані Ніковським і аналізовані тут під умовною назвою „аполлінізму" теоретичні та історіософічні засади справді виявляються безпосереднім відбитком того ідейного ґрунту, на якому київський неокласицизм будував свою поезію і поетику — виявляються його глибинним духом і історичним джерелом.

Нова — по смерті Великого Гетьмана — українська „шарпанина", в якій наверх — кулаком, хитристю, підлостью і грою на найнижчих матеріялістичних істинках юрби — вибивались один по трупі другого найбільше неперебираючі в засобах руйнівки, знищила авторитетність і маєстатичність УКРАЇНИ.

В. ЛИПИНСЬКИЙ

Винищуючи унію, православна реакція українська винищувала одночасно все, що в тодішній нації українській було з боку культурного найбільш живе, вразливе, поступове. Вона винищувала разом з унією перейняту нею західну культуру, так безмірно потрібну для відродження упавшої і дезорганізованої своєю пасивністю церкви і культури православної.

В. ЛИПИНСЬКИЙ

Секти появляються там, де одіичена по минувшині організація церковна слаба і малоавторитетна, і сила їх, роля та значіння знаходяться в відношенні пропорціональним до слабости та безавторитетности традиційної церкви.

В. ЛИПИНСЬКИЙ

Новий напис з Танаїсу

Напис на камені, про який ідеться, було знайдено в залишках Танаїсу ще в 1913 р.; потім та знахідка дісталася до Новочеркаського музею, де й перебувала ввесь час. Наступні події — перша світова війна та революція з її наслідками — на довгий час відвернули від знахідки увагу. Лише на початку 1930 рр. відповідні фота та естампажі того напису були передані проф. М. Новосадському для вивчення, перекладу та видання. Але через старший вік проф. М. Новосадського та його хвороби та праця так і не була закінчена. В своїх студіях з ранньої історії Надозів'я я в 1946 р., вперше в науковій літературі, написав про той камінь. В 1949 р. в СРСР вийшла праця Т. Книпович «Танаїс», в якій цей напис опублікований і текстуально. Але в Західній Європі він наводиться повністю в одній публікації вперше.

Залишкам грецької колонії Танаїс особливо не пощастило. Ці залишки знаходяться на правому високому березі р. Мертвий Дунаєць — північної протоки дельти р. Дону, коло 10 км. від її впаду в Озівське море. Тепер на місці залишків, крім акрополю, знаходяться будівлі хутора Недвигівського. Протягом понад 150 років на площі городища місцеве населення, і то навіть цілими артілями, переводило здобування каменю, що залишився від давніх споруд мурів, башт, будинків, пивниць, брукованого майдану, тощо. Через те всю поверхню городища перекопано ямами та канавами завглибшки до 2 мтр. — перекопано в такій мірі, що по тій поверхні тяжко переходити, хіба що вузькими гребельками, що залишилися де-не-де між ямами, і взагалі не можна знайти бодай малого кутка, що залишився б непорушеним. Спроби розкопати залишки Танаїсу переводилися в 1853, 1868 та 1870 рр. Але ті розкопи не відповідали науковим вимогам і більш пошкодили пам'ятці, ніж допомогли її вивченню. Після того, протягом 70 років ніяких наукових дослідів Танаїсу не переводилося. Лише безперервним видобуванням каменю нищилося рештки цієї видатної пам'ятки.

В 1940 році я взявся до дослідження Танаїсу — з метою вивчити та зафіксувати все, що тільки залишилося від руїн цього міста, і почав з того, що зробив здійснення плану городища, якого перед тим не було. Але війна перервала будь-які дальші дослідження.

Наслідком такого стану вивчення Танаїсу, а також невірних тлумачень деяких текстів античних авторів, в питанні історії Танаїсу довгий час мали місце помилкові

і невірні уявлення, що викликали непорозуміння та безплідні дискусії. Але з часом матеріялу накопичувалося все більше і більше, і то не тільки з Танаїсу, а й з інших поселень з греко-варварською культурою на Нижньому Доні, що були тісно пов'язані з Танаїсом. Накопиченню нових фактів та їх розумінню особливо сприяли систематичні наукові дослідження та розкопки селищ античного часу на Нижньому Доні та Надозів'ї, що переводилися, з перервами, від 1908 до 1940 р. В наслідок всіх тих праць історію грецької колонізації в Надозів'ї, а в тому й історію Танаїсу, висвітлено остільки, що в 1940 р. я вже мав змогу підбити підсумки всіх попередніх робіт та відомостей, що їх вони подавали, і опублікувати в найкоротшому вигляді історію Танаїсу, на тлі історії античної колонізації Донщини — Надозів'я. *) Трохи згодом, в 1946—1947 р., я опублікував в виданнях Українського Морського Ін-ту серію студій з ранньої історії Надозів'я, в яких подав уже в більш розгорнутому вигляді історію колонізації Надозів'я та Танаїсу. **)

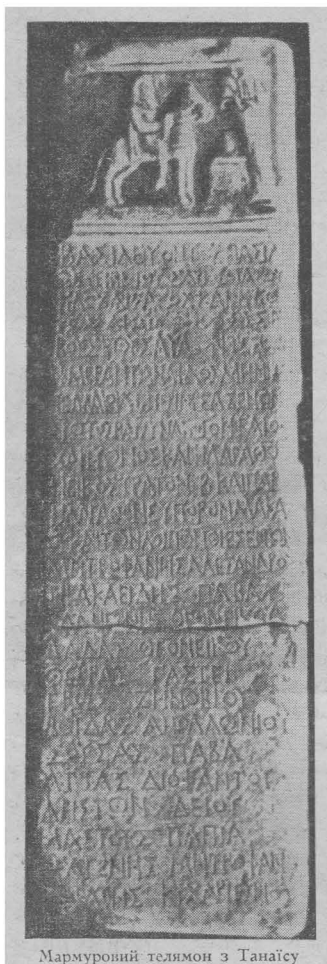
Монографія Т. Книпович, про яку я згадував вище, являє собою звіт про розшуки та ретельний перегляд усіх знахідок з Танаїсу, що переходять по музеях Ленінграду, Москви, в Ростові та Новочеркаському, а також перегляд усіх архівних матеріалів щодо розкопів Танаїсу та знахідок з нього.

В описі ж самих залишків Танаїсу та пов'язаних з ним поселень Т. Книпович спирається на звіти та описи інших дослідників, бо сама розкопів на переводила. В наслідок такого ревізійного перегляду, вив-

*) М. Міллер. «Танаїс», Ростов н/д., 1940.

**) М. Міллер. «До історії Танаїсу. Плян міста». Чорноморський Збірник, ч. 7, 1946 р.
«Антична колонізація Приозів'я». Чорн. Зб., ч. 8, 1946 р.
«Бібліографія до питання античної колонізації Приозів'я та Приозів'я». Чорн. Зб., ч. 8, 1946 р.
«Скільки було Танаїсів», Чорн. Зб., ч. 9, 1946 р.
«Дослідження Н. Гниловського городища», вид. Укр. Морськ. Ін-ту, ч. 46, 1946 р.
«Дослідження сарматського некрополю та селища біля ст. Н. Гниловської», Чорн. Зб., ч. 10, 1947 р.
«Антична торгівля на Приозів'ї», вид. Укр. Морськ. Ін-ту, ч. 50, 1947 р.
«Сарматська матеріальна культура», Чорн. Зб., ч. 11, 1947 р.
«Демографічний нарис сармато-аланів», вид. Укр. Морськ. Ін-ту, ч. 53, 1947 р.
«Від давнього Танаїсу до сучасного Ростова», вид. Укр. Морськ. Ін-ту, ч. 56, 1949 р.

чення та визначення всіх матеріалів, що стосуються Танаїсу, Т. Книпович цілком приєдналася до всіх моїх основних тез з історії Танаїсу та пов'язаних з ним поселень, — тез що були опубліковані мною первісно в 1940 р. І це дуже важно, бо я досліджував та вивчав залишки Танаїсу та давніх поселень саме в натурі, а вивчати речеві та документальні матеріали по музеях та архівах Ленінграду. й Москви

Мармуровий телямон з Танаїсу

- 1 Βασιλεύοντος βασιλέ-
ως Τιβερίου Σευρώματου
φιλοκρίσεως καὶ φιλο-
ρωμίου εὐσε-
βούς εἶτους αὐ' ἁ[γ]οντες ..
5 ἡμέραν Ταναΐδος μηνὶ Ἀ-
πελλαίου οἱ περὶ ἱ[ε]ρέα Ζηνων
Ἐρωτος καὶ συναγωγὸν Γαίον
Χρίτωνος καὶ φιλάχθον[ν]
10 Νεικίστρατον β' καὶ παρ[α]-
φιλάχθον Εὐπορον Μακά[ρ]
ου καὶ τῶν λοιπῶν διασεϊτῶν
Μητροφάνης Ἀλεξάνδρου
Ἡρακλείδης Παβα
15γενὴς Θεονείχου
Δάδας Θεονείχου
Θώρας Γάστει
Ἐρως Ζηνοβίου
Βοΐδας Ἀπολλωνίου
20 Σούσας Παβα
Ἄττας Διοφάντου
Ἀρίστων Δείου
Μαστοῦς Παπία
[Θ]εαγένης Μητροφάνου
25της Ψυχρίωνος

Грецький напис на телямоні

не мав змоги. Але висновки наші в основному збіглися. Тому можемо сказати, що на теперішній рівні нашого знання, історія Танаїсу та Надзівської колонізації повністю виявлена. Разом з тим відпали навіки і всі дилетанські здогади та фантазійні гіпотези, що висувалися раніше провінціальними місцевими аматорами і потім навіть потрапили в поважні німецькі наукові видання. *)

*) Фантазійну гіпотезу з історії Танаїсу висунув і опублікував місцевий автор-ентузіаст А. Ільїн у брошурі «Передовая фактория Танаиса», Р. н/Д, 1914. Далі, другий аматор А. Семенов опублікував цю фантазію як факт, уже за кордоном, в статті «Tanais, Tana und Rostow», Petermans Mitteilungen, 72, 1926. Цю легенду поклав Hermann в основу своєї статті «Tanais» в Pauly's Real - Encyclopädie, 2 R, Bd. 4. Про цю гіпотезу, що має тепер хіба, що історичне значення, писав я в своїх студіях, писала й Т. Книпович

Схема історії Танаїсу зводиться до наступного: Танаїс був заснований грецькими купцями, вихідними з Боспору, в половині 3 ст. до Хр. д. Очевидно вже перед початком Хр. д. Танаїс досягає значного розвитку і часом відпадає від Босфору, пануючи над танаїтами та метотами — надозівськими сарматськими племенами і намагаючися створити окрему самостійну державу. Ці намагання привели до того, що коло початку Хр. д. боспорський цар Полемон вирушив у похід проти Танаїсу та

пограбував його, щоби підірвати його економічну могутність. Після того, з 1-го ст. Хр. д., Танаїс остаточно входить у склад Боспорського царства і керують ним посадники (пресбевти), яких призначають боспорські царі. Сучасник Страбон подає: „З усіх азійських меотів одні підкорялися володарям торговельного міста Танаїс, другі — Боспорові. Іноді як одні, так і другі відпадали від них. Часто владики Боспору опановували весь терен аж до Танаїсу...останні — Фарнак, Асанбр і Полемон. Там же він називає Танаїс „Найбільшим після Пантікапея місцем торгівлі з варварами“. Далі Страбон пише: „Біля ріки моря знаходиться однойменне (з рікою) місто Танаїс — колонія гелленів, що панують над Боспором. Недавно його розграбував ксепортесен) за непокору цар Полемон. Було воно місцем спільної торгівлі як для азійських та європейських кочовиків, так для тих, що пливають морем з Боспору, одних, що везуть рабів, шкірити всякі інші речі від кочовиків, других, що навантажують собі навзамін того

убрання, вино та все інше, властиве культурному способу життя : „** З 3 ст. в наслідок поширення римського панування на все Надчорномор'я та залучення Танаїсу до римського світового ринку, Танаїс швидко розквітає і протягом 2-го та до половини 3 ст. Хр. д. сягає свого найвищого розвитку. В ці часи Танаїс дістає всякі товари з Надрайну: Італії, Греції, Єгипту, з Родосу та зі Сходу. Тоді ж відбувається повна перебудова його акрополю, який прикрашається десятками мармурових плит з різними написами. З половини 3 ст., в зв'язку з кризою римської рабовласницької держави, Танаїс починає хилитись до занепаду. В 4-му ст. він втрачає своє колишнє значіння, торгівля

**) Strabonis geographica, IX, 2—3, с. 493, 2—11, с. 495.

підупадає, населення його значно зменшується. Від Танаїсу, по правому березі р. М. Донця та Дону, на протязі 50 км. знаходилося 10 укріплених поселень того ж часу і з тією ж греко-варварською культурою. Ці поселення були осередками, створеними „танаїтами“, що живуть на нижній течії Дону“.

Очевидно десь коло 375 р., в наслідок навали гунів, Танаїс і всі пов'язані з ним поселення були повністю зруйновані, пограбовані та спалені. Все Надозів'я змертвіло і будь-яке життя зникло тут на довгий час.

Проф. П. Леонтьєв, що досліджував звалища Танаїсу 100 років тому, коли рештки пам'ятки зберігалися далеко краще, ніж тепер писав: „Звалища свідчать, що руйнація було найстрашнішою, яку тільки можна собі уявити. В місті не залишилося майже каменя на камені. Від дуже небезпечних стін збереглися спідні рядки нижньої кладки. Башти зруйновано майже до основи і півниці засипано звалищами по-руйнованих будівель. Руйнація мусіла бути наглою, бо в деяких півницях помічено залишки зернового хліба. В руйнації брав участь огонь, сліди якого видно майже скрізь у внутрішній частині міста і на внутрішньому боці міських мурів та башт. Одна з відкритих башт навіть обгоріла з усіх боків“^{*)} Таку страшну картину згадує Танаїсу, на підставі вигляду його звалищ, рисую дослідник. Особливістю Танаїсу, яка висуває його з ряду надчорноморських давньо-грецьких колоній, є велика кількість мармурових плит з написами. Ті плити в цілому вигляді, а більше в уламках знаходжено в звалищах Танаїсу під час розкопів, під час прокладання залізниць та при видобуванні каменю. Всіх більш — менш повних написів опубліковано до сі 60. Є ще трохи неопублікованих — в Новочеркаському та Ростовському музеях. Є чимало плит з сарматськими родовими тамгами. Написи зроблено грецькою мовою, зіпсутою та занепадною, а за своїм змістом вони поділяються на посьвятні, будівельні, почесні та братські. Весь цей матеріал дає цінні відомості про державний устрій, громадське життя Танаїсу, про його населення, релігійні культи тощо. З тих написів довідуємося, що Танаїсом правив пресбевт або легат, посадник якого призначав боспорський цар. По ньому йшли — еленарх, що був головою грецьких купців, та архонти — старшини місцевого населення. Був начальник митниці, архитекти і урядовці, що доглядали громадських будівель і провадили їх спорудження й ремонт. Трохи не все населення вільних

людей гуртувалося в численних релігійних братствах, що, крім завдань культових, очевидно мали економічні та виховальні функції. Як показує археологічний матеріал, спочатку та за гелленістичних часів у Танаїсі переважали грецькі елементи, але згодом вони все більш і більш варваризуються. За римських часів грецьке купецтво повністю змішалося з верхівкою місцевого населення, — це видно по іменах, що наводяться в інскрипціях, та й по самій матеріальній культурі, значно зварваризованій. Танаїс був найвіддаленішою від Греції колонією, яка найбільше втратила свій грецький характер. Але висока грецька культура — не тільки матеріальна, а й духовна — мала свій глибокий вплив навіть і в цьому далекому та дикуму кутку. Завдяки своєму значінню не тільки для історії Танаїсу, а й для історії античної колонізації взагалі та Надчорномор'я особливо, танаїські написи давно вже звернули на себе увагу наукового світу; їм присвячена ціла література — не тільки в українській та російській, а і в німецькій, англійській та латинській мовах^{*)}.

Серед грецьких текстів кількісно переважають написи релігійних братств, що називалися синодами або тіясами. В них звичайно говориться, що дане братство поставило пам'ятник (*telamon*) «богові найвищому» або «богові найвищому, милостивому», написавши на пам'ятнику свої імена. Далі наводяться імена урядових осіб братства. Іноді в горішній частині плити знаходиться барельєфне зображення орла, з вінком у лапах (символ Зевса). Всі написи відносяться до часів найвищого розквіту Танаїсу — до другого та до першої половини третього століть.

Напис, про який ідеться, являє собою одиницький випадок, коли телямон присвячено не «богові найвищому», а божеству Танаїсу, ріки і міста. Мармурова плита має височину коло 74 см. та ширину коло 23 см. Горішня частина зайнята рельєфом. Зображена якась значна особа ве-

^{*)} Крім наведених вище праць, основні відомості про танаїські написи маємо в виданнях:

Я. Стефани. «Древности Босфора Киммерийского». СПб., 1854.

И. Помяловский. «О Танаитских коллегиях». Труды VI арх. съезда в Одессе в 1884 г., т. II, О., 1888.

В. Latychov. «Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini, graecae et latinae». Petropolis, MDCCCXC., II.

Е. Ziebarth. «Das griechische Vereinwesen», Leipzig, 1896.

Е. Schurer. «Die Juden im bosporischen Reiche...» Sitzungsberichte d. K. Pr. Akademie zu Berlin, B. XII—XIII, 4. 1897.

Е. Poland. «Geschichte des griechischen Vereinwesens», Leipzig, 1909.

Е. Minns. «The skythian and Greeks», Cambr., 1914.

М. Новосадский. «Боспорские фиасы». Труды секции РАНПОН, т. III, М., 1928.

Деякі дрібніші написи були опубліковані в провінціальних виданнях, яких тут не наводимо.

^{*)} П. Леонтьев. «Археологические разыскания на месте древнего Танаиса и в его окрестностях». Пропилеи, кн. IV, М., 1854.

рхи на коні, перед вівтарем, на якому горить жертвний вогонь. Позад вівтаря знаходиться дерево. У вершника довге волосся й борода. Поверх убрання — довга опанча, в правій руці — посуд до пиття, ритон. Вершник очевидно творить молитву і жертву перед вівтарем, виливаючи на вогонь вино. Нижче від рельєфу вміщено напис грецькою мовою на 25 рядків. Напис говорить: «За царювання царя Тіберія Савромата, друга Кесаря та друга римлян, богобоязливого, року 401, ті, що справляють день Танаїсу, в місяці Аполлеї, на чолі з гієреем Зеноном сином Ерота, синагогом Гаєм сином Харитона, філагатом Нікостратом сином Нікострата, та парافیлагатом Евпором сином Макара, і останні тіясети — Митрофан син Олександра, Гераклід син Паби, ... ген син Теоніка, Дада син Теоніка, Торас син Гостія, Ерот син Зенобія, Боїд син Аполлонія, Сусас син Паби, Аттас син Діофана, Арістон син Дея, Мастус син Папія, Теаген син Митрофана, ... син Псіхаріона».

З напису бачимо, що братство, присвячене божеству Танаїсу, складалося з 17 осіб, з яких 4 грали керуючу роль. Боспорський цар Тіберій Савромат царював від 93 до 123 року н. д. Напис датовано 401 роком боспорської ери, тобто 104 р. нашого літочислення. Досі найраніше датованим написом з Танаїсу був напис від 123 р. Божество ріки Танаїсу значе з грецької мітології *), але культ божества в са-

*) Про божество Танаїсу — Poscher., Lexikon der Mythologie, B. V, 73.

мому Танаїсі стає відомим лише з цього напису.

Т. Книпович схиляється до думки, що взагалі танаїські тіяси або братства були сталими організаціями, але даний тіяс, «який святкував день Танаїсу», був організацією, лише тимчасовою, призначеною тільки для переведення свята Танаїсу. Але ми для такого висновку не бачимо підстав і думаємо, що це братство було так само сталим, як і інші. На його постійний, а не тимчасовий характер указує як його досить складна організація, тотожня іншим братствам, так і зазначення його складу на мармуровому телямоні, що не мало б ніякого сенсу в випадку тимчасової комісії, призначеної для зорганізування лише одного свята. Думаємо, що це було звичайне релігійне братство, що було створене для вшанування божества Танаїсу та обслуговувало його культ і свята.

Отже можемо сказати, що в перших століттях нашої доби на терені України, по великих греко — варварських містах, розташованих при гирлах великих українських рік, існували культи божеств цих рік і були релігійні братства, що плекали ті культи та уряжували свята. З написів знаємо про такі культи в Тірасі (Дністер) і в Ольбії (Бористен — Дніпро). Тепер до них приєднується й Танаїс (Дін). Можливо, що в дальшому здобудемо докази такого ж культу і щодо р. Гіпанісу (Кубані), які можуть бути знайдені в залишках Фанагорії на Тамані.

Проф. О. Юрченко

Мілітарна сила новітнього московського імперіялізму

(Закінчення)

Запроваджується такі досі властиві на думку попереднього советського уявлення про військо і його організацію, лише арміям „експлуаторських класів“ акцесуари військового побуту, як обов'язкове привітання старшин. Червона армія відтепер мусить бути подібною до інших армій. Це яскраво висловлено в постанові Президії Верховного Совету СРСР з травня 1940 року про запровадження генеральських і адміральських рангів. Цей захід мотивувався потребою зробити так, як це ведеться „в усіх арміях світу“. Було цілком природним, що советські військовики, переставши бути „воїнами революції“ й перетворившись на „оборонців батьківщини“, не хотіли відставати від своїх закордонних співбратів по фаху.

Природний розвиток подій мав призвести до того, що армія, з стягів якої зникли інтернаціо-

налістичні „маскувальні“ гасла і яка посиленням порядком „збуржуазнювала“ свій уклад, організацію й побут, мусила повернутись обличчям — до старої російської військової традиції. З середини 30-х років в СРСР взагалі в силу відповідних постанов згори переводиться рішуча переоцінка минулого, яке до цього часу могло бути, якщо відкинути подвиги „народних героїв“, тилу Разина і Пугачова та революціонерів, тільки „темним“. Відтепер виявляється в ньому чимало „світлих“ місць. Зокрема реабілітується ряд „коронованих катів“, як ото Петро І, Олександр Невський, Дмитрій Донський і останніми часами навіть старою історіографією нефагоризований ІОАН Грозний. Особливий інтерес починає виявлятися до воєнної історії, діячі якої втрачають різко негативні риси самодурів, деспотів і нездар та перетворюються на народних героїв. Так по-

волі, „святая серая скотинка” перетворюється з об'єкту знущань і гноблення на світлих і гарячих „защитников родини” і навіть у таких антинародних, явно імперіалістичних війнах, як японська або світова, чесно і віддано виконує свій воєнський обов'язок, і тільки нездарність командирів та їх військова несумлінність зводить нанівець подвиги „русских солдат” (в повісті Левина „1915”, „Танненберг”, Купера „Перед разсветом”, „Дусима” Новикова-Прибоя, Абрамовича „Невидимий адмірал”). Згодом кількість нездарних і нечесних командирів різко зменшується, натомість починається масова реабілітація старого російського генералітету й офіцерства (Ценський „Севастопольська страда”, „Адмірал Нахимов”). Побут і традиція старої царської армії, навіть кріпацьких часів, раптом утрачає, або майже втрачають „Аракчеевський” характер і набирають трохи не ідилічного порядку. Відкидання і негачія всякої війни, що провадилась до жовтня 1917 року, заступається по суті, всякої війни, виправданням, що її будьколи від Невського і до Миколи II провадили росіяни. Поневолення Кавказу розглядається як „цивілізаційна, об'єктивно поступова справа” і героями його стають не Шамиль і Хаджі-Мурат, а Ермолів і Архип Осипов. Захоплення Прибалтики перестає бути актом „покрадення чужої власності”, а стає „боротьбою” російського народу за доступ до моря, похід Баркляя-де-Толі на завоювання Фінляндії — „визволенням” її з під шведського ярма. Знову „викритий” Суворов гльорифікується за придушення польської незалежності та перемоги, які під його проводом здобули війська самодержавця кріпацької Росії й опори західноєвропейського абсолютизму австрійського цісаря над військом революційної Франції. Советські біографи царського генералісмуса дуже вболівають над тим, що заздрість і нездарність австрійських генералів не дали змоги Суворову рушити походом на Париж (і тим самим ліквідувати революцію та її здобутки якимось півторадесятком літ раніше, додамо від себе). Невдачі й винятково непопулярна серед самого російського громадянства японська війна дочекалася свого виправдання в творах цілого ряду советських авторів. Порт-Артурові було присвячено аж два твори, що мали реабілітувати честь російської зброї, сильно пошкоджену цією неfortunною війною.

Але, mimo мистецької і чисто пропагандивної літератури, процес ідеалізації російської воєнної історії, до речі в розмірах навіть за царату не бачених, відбивається і на самому навчанні советської армії і вишколенні її кадрів. У чисто фахових працях, присвячених вивченню досвіду попередніх воєн, яскраво проступає тенденція піднести російську воєнну доктрину, випатити справжні чи вдавані позитиви російського воєнка, і то солдата, офіцера і генерала однаковою мірою, а натомість „деградувати” в чисто військовому розумінні проти нього представників інших армій. Це вже не була ідейна і військова перевага „воєнка революції” проти „наймита капіталу”, лише

комплекс вищости росіянина взагалі, навіть і „вірнопопданого” проти чужинця.

Еволюція політичної і воєнної доктрини послідовно робила з червоної армії борця за диктатуру пролетаріату, опору пролетарів усього світу, охоранця „спокійствія наших границ” і нарешті, „защитника матери-отчизни”. Проте нові завдання, повсталі перед „великою соціалістичною державою” знову змушували поширити рямці воєнно-політичних цілей червоної армії. Власне кажучи, нова ера цілого політичного життя в СССР із його повільним, але неухильним розкриттям справжньої ідейно-політичної суті советської імперії, жаждала аналогічного розшифрування справжніх цілей і червоної армії, як збройної сили агресивно-діючої імперіалістичної великої держави. Раніше та агресивність приховувалась зовнішньо „миролюбною” тактикою, спрямованою на очікування „революційної ситуації” в світі. потім — „боротьбою за мир” (яка полягала, власне, в промацванні можливих союзів із демократично-буржуазними партнерами проти тоталістів несоветського забарвлення).

23-го вересня 1939 року націонал-соціалістична Німеччина і комуністична Москва, відкинувши геть, „як пережитки”, й ославлене большевиськими пророками „право на самовизначення народів”, і „традиційну миролюбну політику соціалістичної держави” уклали договір про приязнь і встановлення кордонів „державних інтересів” обох потуг на терені колишньої польської держави. Відтепер советському воєнкови було ясно підкреслено, що він як воєк „великої держави” мусить проливати кров не за „світову революцію”, не за „матір-відчизну”, а за „державні інтереси” її. І в ім'я цих останніх сотні тисяч росіян і їх „менших братів” червонили своєю кров'ю сніги перед дротами лінії Маннергайма, лягали трупом, щоби забезпечити нічим не виправдане з погляду справжнього національного самовизначення й поваги до мирного співжиття панування над шматком території, з кров'ю вирваним з тіла фінського народу. „Державні інтереси” СССР спонукали воєнну диверсію проти Румунії для відібрання Бессарабії, на тій підставі, що колись цей край належав (знову ж на підставі „права завоювання” Росії). В ім'я цих інтересів советські дивізії опанували влітку 1945 року Порт-Артур, а старий „революціонер і антиімперіаліст” Йосип Джугашвілі, а тепер генералісмус Сталін, признався, що він сорок років чекав цього дня. В ім'я „державних інтересів” советська армія має боронити надалі „рідний Калінінград” і держати в своїх руках „ключі Берліна”. Історія советської держави вступила в нову стадію відвертого імперіалізму або стадію „політики державних інтересів”. Відповідно до цієї нової політичної тактики мала бути побудована й пізніше перевигована червона армія.

Солдатеька слава

Останні зміни в житті збройних сил СССР були власне логічним продовженням і завершенням

процесу остаточного перетворення червоної армії на відкриту, не замасковану або майже не замасковану мілітарну силу новітнього московського імперіалізму, який по роках політично-діалектичних метаморфоз і перевтілень знову „знайшов” відповідне обличчя, що впливало з усієї його історичної спадщини. В світлі цієї еволюції стають зрозумілими всі відбуті й можливі далі зміни організації в житті советських збройних сил: запровадження звання „офіцер” та зовнішніх відзнак і уніформ, що часто до дрібниці нагадують царську армію, утворення гвардійських з’єднань і, нарешті, усунення останніх натяків на революційне минуле, що ще відрізняли армію СРСР від інших „благопристойних” армій світу, а саме: зміна назви „червона армія” на „советська армія і флот” та перетворення „колишніх оборонців трудящих і експлуатованих клас” — червоноармійців і червонофлотців на так зневажених перед тим, як „наймитів капіталу”, солдатів. Епітет „робітничо-селянська”, що він прийняв на себе головний акцент у декреті з 23 лютого 1918 року, непомітно відпав раніше.

Тим часом армія комуністичної Москви не дістала формального окреслення, яко армія російська. Розповідають, що в один з найкритичніших для сталінської імперії моментів, а саме під час битви за Сталінград, новоявлений маршал повертаючи своїм офіцерам і воякам здерті понад чверть віку перед тим золоті і срібні пагони, проектував зробити цю заміну, але з якихось не зовсім ясних нам мотивів, стримався. Та, проте, це справи не міняє. В житті й побуті советської країни, „в незалежній” советській пресі, у виступах великих і малих советських діячів ця назва набрала права громадянства. Советські цивільні й військові достойники залюбки говорять про визволення російською армією „советських” і формально ще не советизованих країн на схід залізної завіси. На кожному кроці підкреслюється, що советська армія є, насамперед, армія російська, і „братерство народів” в ній здійснюється тою мірою, якою солдати, лейтенанти, капітани і генерали з призвищами на —енко, —швілі, —янци та іншими почувають, що „все ми русские”, як це було і в армії царів, де генеральські еполети носили українець Кондратенко, грузин Баграціон, тюрк Хан Нахичеванський тощо. Відверте піднесення великодержавницьких гасел ішло в парі з шаленим роздуванням мілітаристської шумихи й пропаганди. Правда, советська військова сила ніколи не могла покаржитись на брак уваги до неї з боку інспірованої „громадської думки”. Советській виховній системі, за словами одного російського емігрантського органу, завжди був властивий „культ шрапнелі”. Проте, раніше це прикривалось шляхетними фразами про антиімперіалізм і принциповий антимілітаризм советських „мирних людей”, вимушених „капіталістичними акулами” мати свій „броне-поезд... на запасному путі”. Повернення курсу на відверті великодержавницькі рейки розв’язало язика мілітаристичній пропаганді, яка в захваті заголосила, що „русский народ всегда любил воевать”, а бит-

ва між військом Олександра Невського й „псами-лицарями” показана у відомому фільмі як „веселая драка”.

Так коло завершується, стара імперія царів, одряхліла і смертельно вражена в жовтні 1917 року, була добита, як здавалось якийсь час назовні большевицьким вибухом. Насправді ж большевики жорстокими хірургічними методами тільки ампутували в російському імперському організмі гангренозні частини його, впливши свіжу кров у жили російського імперіалізму. Природа бере своє, — відмоложена імперія простягла своє існування і по 30-ти роках виявляє всі ознаки нової втоми і одряхління і до того ж у тих самих передреволюційних формах. Який довгий вік судила їй історична доля, покаже майбутнє.

Історія російської збройної сили відзеркалює історію імперії і має багато спільних рис при порівнянні окремих етапів її розвитку. Москва, як агресивна завойовницька сила виявила себе в 16-му віці за Іоана IV Грізного, коли в її історію увійшло і „взяття Казані, і Астрахані плен”. Характерно, що виникнення першої регулярної збройної сили „стрільців” є справою цього ж владаря. Також характерним є, що ця сила передусім була потрібна першому московському цареві для ліквідації старої княжої Руси. Перед тим, як почати здобувати Москві імперію, цареві „стрільці” мали разом з „опричиною” покінчити з класовим ворогом — „земщиною”, яка стояла на дорозі до перебудови держави для нових цілей.

Криза створеної Іваном московської держави й непридатність до виконання нових імперських цілей породила Петра I з його реформами. Останній для того, щоби „прорубати окно в Европу” і зробити Росію європейською потугою, знову ж мусив зламати старий політично-суспільний уклад. Тимто „начало первых дней Петра мрачили мятежи и казни” і для подолання перших та створення можливості переводити другі, він мусив створити свою нову армію, своїх „потішних”, за допомогою яких ліквідував заколоті стрільців, предки яких допомагали Грізному нищити земщину. „Великий Жовтень” 1917 року почався з боротьби червоної гвардії, потім червоної армії. Червона армія виникала як оборонець „трудящихся”, отже, передусім, як опора режиму.

Сказане наштовхує нас на думку про певні специфічні особливості розвою російської мілітарної сили, що від XVI віку виступали як зброя імперіалістичної держави. Це зумовлювало і внутрішню структуру і дух цієї сили, як, насамперед, опори режиму, що своєю природою неминуче мусить діяти насильницькими методами, так для затвердження себе у власній країні, як і для підбиття і тримання під своєю владою інших народів. Усякий раз збройна сила імперії, повстаючи, заперечувала своїх попередників, а згодом у міру старіння режиму, легалізувала й ідеалізувала минувшину і своїх повалених попередників. Останній етап московського імперіалізму, здається, наблизив Москву більше до ідеї „3-го Риму”, як попередні. Мілітарна потуга її зросла

Оскар Вайлд

(1856—1900),

що його смерті п'ятдесята річниця припадає на 30 листопада м. р., англійський письменник ірландського походження, католицького віровизнання і французької культури, лишається, попри проблематичність його світогляду, найблисучішою постаттю багатого на визначних письменників (Вольтер Патер, Елджернон Свінберн, Метью Арнолд та інші) англійського неокласицизму. Вайлд найпослідовніше здійснив у своїй літературній творчості започатковану Едгаром По і продовжену Бодлером, Флєбером, Теофілем Готье філософічну концепцію естетизму, як „мистецтва для мистецтва”, довів до неперевершеної

елеганції артистичний роман („Портрет Доріана Грея”, 1890), іронічну новелю, символічну казку, парадоксальний афоризм, критичний діалог та есей і сальонову комедію, поновив драму шекспірівського стилю („Герцогиня Падуанська” і „Фльорентинська трагедія”), створив в англійському письменстві жанр „поезії в прозі”, а у всеєвропейському-ліричної трагедії („Саломея”, 1891). У свій глибокий і гармонійний ліриці він осяг беззастережної досконалости поетичної мови, що найбільшої милозвучности англійського віршу і аристократичної витончености високих почуттів.

В. Д.

Оскар Вайлд

Requiescat *)

Йди тихо, вона тут
Під снігом десь;
Мов лагідно, їй чуть,
Як квіт росте.
Волосся злотний блиск
Затьмила ржа,
Юні й краси весь зиск —
Життя межа.
Лілей, снігів біліш —
Ледь знать могла
Себе як жінку, лиш
Ніжно цвіла.
Надгробник, дань сльозам,
Тяжить на ній,
Я мучу серце сам,
Їй дан спокій.
Мир, мир! вже їй не чуть
Струн гарфи з крипти;
Весь вік мій в гробі тут:
Піском засипте.

Переклав В. Державин

*) Requiescat (in pace) — Хай спочиває (в мирі) (лат.).

На Пресовий Фонд «Україна і Світ»

зложили: Покидько Семен, Слівчук Андрій, Малачинський Теодор, Зелевський Едвард, Сенік Дмитро, Сороцький Микола, Палій Конрад, Карбовнік Владислав, Демків Владислава, Д-р Мелешко Фотій, Палцан Михайло, всі по одній н. м. Д-р Курилас — 5 нм., О. І. Петерс — 10 нм.

також до небувалих розмірів. Проте, ніколи сили опору на просторах Евразії не були такі живучі, як тепер. Майбутнє покаже, як довго советська армія чекатиме долі „стрільців” і „окопників” і як довго третя імперія Москви спроможеться проіснувати.

Оскар Вайлд

Vita Nuova *)

Над морем безвροжайним я стояв,
І бризжав вогкий вал в лице мені,
Палали довгі вечора вогні
На заході; тужливо вихр свистав;
Прагнули тоскні чайки земних трав.
„Горе!” скричав я „вік мій” — марний чин;
І хто ж збере плодів чи злот-зернин
З цих піль пустих, де вічний труд постав!”
Зяяла сіть, в ній скрізь діра й розрив,
І все ж закинув я в останній тур,
Наче кінець чеканням то моїм б;
Коли раптова Гльорія! й узрів,
Як з чорних вод минулого й тортур
Яскріє й сходить срібла білий німб!

Переклав В. Державин

*) Vita Nuova — Нове Життя (італ.).

Справлення недоглядів у зошиті третьому «Україна і Світ»

Поль Валері, «Зловісне» друкомилка «тюрмах» замість «трюмах».

НАШІ ПРЕДСТАВНИКИ

В Німеччині: Адміністрації журналу (20a) Hannover, Stader Chaussée 6

У Вел. Британії: Booksellers and Publishing Department 49 Linden Gardens, Notting Hill Gates, London W. 2.

У ЗДА: Surma Book & Music Co, 11 East 7th Street, New York 3, N. Y.

В Канаді: Pawlo Charydzak, 133 Denison Ave Toronto, Ont. „Arka”, 204 Bathurst Str. Toronto

В Аргентині: Editorial Mykola Denysiuk, c. Curapalique 790, Buenos Aires

В Австралії: „The Free Thought” 341 Dowling Str. Syrry Hills Sydney.

Ціна: Німеччина 1 дм., Франція 50 фр., Бельгія 10 фр., Англія і Австралія 1 шіл. 6 пенс., ЗДА і Канада 0,30 дол., Аргентина 2 пез.

На авдієнції українських паломників у Священній Конгрегації для Східної Церкви І. Сапіга передав Преосвященнішому Архієпископові Де Валері, Ассесорові Конгрегації, дарунок для Святішого Отця, українську касетку з написом: Вселенському Архієрею Папі Римському Пію XII, Отцю всіх християн, у Святе Літо 1950 — від православних українців!!